TÜRK ASKERİ YÖNETİMİNDEKİ KIRILMALARDA VE DÖNÜŞÜMLERDE YABANCI ETKİSİ: OSMANLI'DAN 2000'LERE

Turgut ATASOY[1]

Özet

Yabancılar, Türk askeri yönetiminin dönüşüm sürecinde tarihsel bir olgu olarak her zaman yer almıştır. 1700'lerden 2000'lere uzanan süreçte, oluş şekli genellikle Türk kamu yönetimiyle benzer olan askeri yönetimine ait dönüşümlerin çoğunlukla gelişmiş Batılı devletler tarafından görevlendirilen yabancı uzmanların inisiyatifleriyle ya da dışarıdan yapılan askeri politika transferleri ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Çalışma, 300 yılı aşkın bir süreyi kapsayan dönemde Türk askeri yönetiminde yaşanan kırılmalarda ve dönüşümlerde yabancı etkisinin önemli bir olgu olarak ortaya çıktığının belirlenmesini amaçlamaktadır. Avrupa etkisinin ve ABD etkisinin görüldüğü iki ana bölümden (1700-1945 ve 1946-2016 dönemleri) oluşan çalışmada alan araştırması/taraması yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Askeri Yönetimi, Yabancı Uzman, Değişim, Dönüşüm, Politika Transferi

IMPACT OF FOREIGNERS ON THE FRACTURES AND TRANSFORMATIONS OF TURKISH MILITARY ADMINISTRATION: FROM OTTOMAN TO 2000s

Abstract

Foreigners, as a historical fact, have always been involved in the transformation process of the Turkish military administration. During the period ranging from 1700s to 2000s, it has been observed that the military transformations being generally similar formation with the Turkish public administration have been mostly carried out through the initiatives of *foreign experts* nominated by developed Western states or through *military policy transfers* from abroad.

[1] Doktora Öğrencisi,Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0693-6665

Makale gönderim tarihi: 26.08.2019
Makale kabul tarihi: 29.11.2019

The aim of this study is to determine that foreign impacts have emerged as an important fact in the fractures and transformations which have been experienced in Turkish military administration over a period of more than 300 years. In the study, which consists of two main sections (1700-1945 and 1946-2016 periods) observing the European impact and the US impact respectively, field study/creening method has been used.

Keywords: Turkish Military Administration, Foreigners, Foreign Experts, Change, Transformation, Policy Transfer

Giriş

Dönüşüm ihtiyacı Türkiye'nin yaklaşık 300 yıldır gündeminde bulunan bir konu olup bu ihtiyaç kendini ilk kez 1700'lerde Osmanlı İmparatorluğu döneminde askeri alanda göstermiş, bu amaçla Batı'dan askeri yeniliklerin alınmasına başlanmış, bu süreç Osmanlı'nın yıkılışına kadar sürmüştür. Dönüşüm ihtiyacı, 1923'te kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti ordusunun da gündeminde kalmaya devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise dış dinamiklerin yönlendirmesi ile farklı bir karaktere bürünen dönüşümler askerî açıdan Türkiye için bir kırılma noktası oluşturmuş; özellikle yüzyıllardan beri sahip olduğu askeri strateji, taktik, kültür, teşkilat ve eğitimde derin değişimler yaşayan Türk askeri yönetimi bu dönemde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Askeri alandaki dışsal dönüşüm sürecinin 2000'li yıllara kadar uzandığı da görülmektedir.

Özellikle, bu çalışmanın başlangıç ve bitiş yılları olan 1700-2016 arasındaki 300 yılı aşkın dönemde Türk kamu ve askeri alanındaki dönüşüm süreçlerine bakıldığında, her dönemde farklı bir gelişmiş Batılı devletin Türkiye'yi dönüştürerek etki veya nüfuz altına aldığı görülmektedir. Bu dönüşümlerde politika transferlerinin, yabancı uzman ve uzman raporlarının etkin birer araç olarak kullandığı veya dış unsurlara ait yönlendirmelerin mevcut bulunduğu dikkat çekmektedir. Özellikle, 1700-1985 yıllarını kapsayan dönemde daha fazla varlık gösteren yabancı uzmanlar bazen talep üzerine bazen de talep olmaksızın görevlendirilmiştir. Yabancı uzman faaliyetleri bazı dönemlerde o kadar yoğunlaşmıştır ki sayıları yüzlerle ifade edilen "uzmanlar ordusuna" dönüşmüştür.[2]

[2] Glasneck tarafından "Alman uzmanlar ordusu" olarak nitelenen bu personelin sayısı 1939 yazında 2000 kadardır (Glasneck, 1976: 75). Ayrıca, 1946-1980 döneminde Türkiye'ye gelen Amerikalı yardım personeli ve askeri uzman sayısı ise 1953'te 1300'dür (Carver, 2011: 148). 1960'larda giderek artan ve içlerinde uzmanların da bulunduğu Amerikalı asker sayısı 24.000'e ulaşmıştır (Uslu, 1994: 96).

İlk kez, bir Fransız subayın Osmanlı ordusu için 1716'da bir rapor (Berkes, 1973: 43-46)sunmasıyla başlayan yabancı uzmanlardan yararlanma süreci müteakip dönemlerde artarak devam etmiş ve Osmanlı'nın son döneminde kartopu gibi büyüyerek zirve yapmıştır. Yabancı uzman olgusu 1923'ten sonraki dönemlerde de devam etmiş ve 1985'lere kadar uzanmıştır. İlginçtir ki 1950-1985 döneminde Türkiye'de görev yapan yüzlerce Amerikalı yardım personelinin ve askeri uzmanın kurdukları bir internet sitesi (The American Military in Turkey, 1994) üzerinden günümüzde bile birbirleriyle haberleştikleri ve o dönemin anılarını paylaştıkları görülmektedir.

Özellikle Osmanlı dönemindeki yabancı uzman faaliyetleri başlı başına bir inceleme konusudur. Farklı dönemlerde görev yapan Fransız, İngiliz ve Alman uzmanlar, dönüştürdükleri Osmanlı İmparatorluğu'nu, devletin en gizli noktalarına kadar sızarak yönlendirmişler ve İmparatorluğu kendi ülkelerinin nüfuzu altına almayı başarmışlardır.

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de orduda etkili olan Alman askeri uzmanlarının ihale süreçlerini kendi ülkeleri lehine yönlendirdikleri, orduyu kendi askeri kültürlerine göre eğitip teşkilatlandırdıkları ve Alman etki alanına aldıkları görülmektedir (Güvenç ve Barlas, 2010: 232-235). Benzer şekilde, 1946-1985 döneminde Amerikalı uzmanların, ordunun eğitim, silah, askeri strateji ve doktrin gibi birçok şeyi, Amerikan sistemine göre düzenledikleri ve Türk askeri gücünü tamamen ABD'ye bağımlı hale getirdikleri gözlenmektedir (Uslu, 1994: 119). Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1985 yılından sonra ise "yabancı uzman" olgusu yerine, özellikle başta ABD olmak üzere yabancı ülkelerden ve NATO'dan yapılan "askeri politika transferi" olgusunun ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Özellikle NATO kriter dokümanları, yayınlanan raporlar, savunma planlama çalışmaları gibi müttefik ülkeleri bağlayan belgeler artık uzman faaliyetlerinin ve uzman raporlarının yerini almıştır.

Dolayısıyla, tarihsel süreçte, Türk askeri yönetiminde gerçekleştirilen önemli birçok dönüşümün politika transferleri ana ekseninde yürütüldüğü önemli bir bulgu olarak belirmektedir. Bu nedenle, politika transferleri, yabancı uzmanlardan yararlanma ve alınan askeri yardımlar bakımından büyük benzerlikler taşıyan ve zamansal olarak 1700-2016 arasındaki yılları kapsayacak şekilde sınırlandırılan dönemde gerçekleştirilen askeri politika transferlerinin yabancı uzman, yabancı ülke veya uluslararası örgütlere ait çalışmalar üzerinden incelenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, anılan dönemde Türk askeri yönetiminde gerçekleştirilen değişim ve dönüşümlerin birer politika transferi süreci olduğunun ortaya konulması da bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, politika transferleri ana ekseninde gerçekleşen dönüşümlerde önemli roller üstlenen yabancı uzmanların veya

daha genel bir anlatımla dış unsurların askeri örgütlenmeyi ve işleyişi derinden etkiledikleri iddiasının işlenmesi önem arz etmektedir. Çalışma genel olarak üç soru üzerine kuruludur.

Çalışmada sorulacak ilk soru "*ne yaptılar?"*sorusudur. Bu soru bizi aslında bu çalışmada ortaya konulan iddianın büyük bölümünü oluşturan ve genellikle yabancı uzmanlar ya da daha genel bir ifadeyle yabancılar vasıtasıyla gerçekleştirilen *değişimler* ve *dönüşümler* ilebu süreçte askeri örgütlenmedeki ve işleyişteki derin etkilere götürecektir.*"Ne yaptılar?"* sorusuna verilecek cevap kapsamında bu uzmanların ya da dış unsurların ortaya çıkardığı olumsuzlukları da belirtmek gerekecektir. Bu olumsuzluklardan ilki, getirtilen uzmanların askeri donanım ve askeri kültürde yarattıkları, ordular için arzu edilmeyen aşırı çeşitliliktir. İkincisi, ordunun askeri yetenekler açısından dışarıya bağımlı hale gelmesidir. Üçüncüsü, Berkes ve Özkul'un da belirttiği gibi, bazı dönemlerde görev yapan yabancı uzmanların kendi ülkeleri veya başka ülkeler lehine casusluk yaptıklarının açıkça belirlenmiş olmasıdır (Berkes, 1973: 73-75; Özkul, 2005: 239). Bazen bu casusluk faaliyetinin, ülke içinde cemaatler şeklinde kendilerine müzahir gruplar yaratarak daha da tehlikeli boyutlara ulaştığı da bilinmektedir.

İkinci soru, yabancılar dönüşümü ve etki / nüfuz altına alma işini "*nasıl yaptılar?"* sorusudur. Bu soru bizi, çalışmanın ana çerçevesini oluşturan yabancılar tarafından kullanılan ve aynı zamanda birer politika aracı olan araçlara götürecektir. Bu süreçte, *politika transferi* kavramı ile *uzman raporları* ve *yardımlar* gibi araçlar farklı isimler altında da olsa her dönemde Türkiye'nin kaderinin belirlenmesinde önemli rollere sahip olmuştur.

Sorulacak üçüncü soru, *"neden yaptılar?"* sorusudur. Bu soru bizi, bu uzmanların, dış unsurların ya da bu unsurların oluşturduğu içerdeki müzahir grupların destekledikleri ülkelerin dış politikalarının ne olduğuna ve Türkiye'nin bu politika içinde nasıl yer aldığına götürecektir.

Alman Generali VonGelish'den aktaran Wallach'ın, kitabının önsözündeki (Wallach, 1985) *"her askeri heyet, aksi iddia edilmesine rağmen bir politik tedbirdir ve bu nedenle de az veya çok sevimsizdir*"ifadede anlamını bulan ve bu çalışmanın temel odak noktası olan yabancı uzmanların ya da dış unsurların, tarihsel süreç içinde Türk askeri yönetiminin politika transferi ana ekseninde dönüştürülmesinde, etki ya da nüfuz alanı oluşturulmasında, dolayısıyla askeri örgütlenmenin ve işleyişin derinden etkilenmesinde önemli roller üstlendikleri iddia edilmektedir. Bu iddianın ispatlanması gayreti aslında çalışmanın *amacını* oluşturmaktadır.

Belirtilmesi gereken bir nokta da çalışmanın neden Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar götürüldüğüdür. Çünkü 1700-1918 yılları arasındaki yaklaşık 200 yıl, daha sonraki dönemlerde askeri alanda yaşanan dönüşüm

süreçlerini, yabancı uzman ya da dış unsurların faaliyetlerini belirleme özelliği olan dönemdir.

Çalışmanın neden 2016 yılına kadar uzanan dönemle sınırlandırıldığına gelince; yabancı askeri uzman faaliyetlerinin yoğun bir şekilde 1985'e kadar sürdüğü; 1985-2016 döneminde ise biçim değiştirerek dönüştürme görevlerinin NATO tarafından üstlenildiği görülmektedir. İncelemenin 2016 yılı ile sınırlandırılmasının bir nedeni de yoğunluklu olarak 1990'lardan itibaren TSK'ya sızmış bulunan ve dış mihrakların müzahiri durumundaki bir grup Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu askerin 15 Temmuz 2016 yılında yaptıkları darbe teşebbüsünü müteakip yaşanan kırılmadır. Bu olaydan sonra özellikle ABD ile ilişkilerin soğumaya başlaması, ilişkilerin şekil değiştirmesi ve Türkiye'nin bölgesinde bağımsız politikalar geliştirme çabası içine girmesidir.

Bu konudaki diğer bir önemli husus ise 15 Temmuz 2016'dan sonra Türk askeri yönetiminin önceki dönemlere göre çok farklı bir konuma sokulmuş olmasıdır. Kurumsal olarak organizasyon yapısı bağlı olduğu üst makamlar, kendisine bağlı olan ast makamlar ve Türk bürokrasisindeki rolü bakımından Türk askeri yönetimi artık sivil bürokrasi içinde tamamen eritilmiştir. Bu nedenle, 2016'dan günümüze kadar gelen sürecin incelenmesi ayrı bir çalışma konusudur.

1. Osmanlı ve Genç Cumhuriyet Dönemlerinde Askeri Yönetimin İşleyişinde Avrupa Etkisi: (1700-1945)

245 yıllık bir süreyi kapsayan 1700-1945 dönemi Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem aynı zamanda, askeri örgütlenmeyi ve işleyişi derinden etkileyerek Türk askeri yönetiminin dönüştürülmesinde, nüfuz alanı oluşturulmasında Fransa, İngiltere ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinin etkisinin olduğu yılları kapsar.

Başka bir deyişle gerek Osmanlı gerekse Genç Cumhuriyet döneminin ortak özelliği modernleşme sürecinde Avrupa'nın örnek alınması ve her iki dönemde de askeri uzmanlardan yararlanılmasıdır. Ancak, Osmanlı ve Genç Cumhuriyet dönemleri karşılaştırıldığında, Osmanlı döneminde genellikle kontrolsüz bir Batıcılık zihniyeti varken Genç Cumhuriyet döneminde, bir "kontrol mekanizması" söz konusudur. Bu nedenle, Avrupa etkisindeki 1700-1945 ana dönemini; Osmanlı dönemi (1700-1918) ve Genç Cumhuriyet (1920-1945) dönemlerinden oluşan iki ara dönem altında incelenecektir.

1.1. Osmanlı Askeri Yönetiminin İşleyişinde Çoklu Sistem: Fransa, İngiltere ve Almanya'nın Nüfuz Alanı Oluşturması (1700-1918)

Osmanlı Ordusunun, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın etkisi ile dönüştürüldüğü bu dönem, yabancılara bağımlılığın giderek artması ve etkisi altında kalınan her ülkeden bir şeyler alınması sonucunda Osmanlı askeri yönetiminin işleyişinde çoklu bir sistemin uygulamaya geçirilmesi bakımından önemlidir. Raporlar veya layihalar hazırlayıp yönetime sunan ve dönüşümlerde önemli roller üstlenen yabancı uzmanlar bu döneme damgasını vuran unsurlardır. Türkiye'de askeri uzmanların bu yoğunlukta ve bu ölçekte kullanıldığı başka bir dönem yoktur. Zira askeri ve siyasi gelişmeler askeri alanda planlanan değişimlerin hızlı bir şekilde başlatılmasını gerekli kılmış; değişimlerin gerçekleştirilmesinde de çoğunlukla yabancı askeri uzmanlar kullanılmış ve inisiyatif tamamen uzmanlara bırakılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı askeri uzmanlardan bilinçli ve düzenli bir şekilde faydalanma ilk defa, 18. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. Katolik-Protestan savaşından kaçan Rochefort adlı bir Fransız subayı, Osmanlı ordusunda yabancı mühendis subaylardan oluşan bir "fen kıtasının" teşkili için 1716'da bir rapor sunmuştur. Fakat raporun içeriğini casuslar vasıtasıyla öğrenen Fransız elçisi rüşvet vererek raporun bir sonuca ulaşmasını engellenmiştir. Zira Fransa'ya göre Rochefort'un raporu, Osmanlı'dan sağlanan ticaret imtiyazlarını (kapitülasyonlar) ortadan kaldırmaya yönelik olduğu için Fransa için tehlikelidir (Berkes, 1973: 43-46; Lewis, 2000: 47).

Dönemin diğer bir yabancı askeri uzmanı, 1731'de ordunun ıslahı için görevlendirilen ve daha sonra kendisine paşalık unvanı verilen Fransız subayı Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa)'dır. Bonneval, bomba ve havan topu askerliği olan "humbaracılığı" geliştirmiş, Üsküdar'da bir humbaracı kışlası ile Hendesehane adı altında ilk askeri fen ve tatbikat okulunu açmıştır. Ancak Hendesehane'nin ömrü pek fazla sürmemiş, yeni talimlerden hoşnut olmayan ulufeli humbaracıların isyan edecekleri korkusu ile okul kapatılmıştır (Berkes, 1973: 60-61).

Özkul ise Bonneval ile ilgili bazı ilginç noktaları ortaya koymuştur. Yazara göre Bonneval, görev yaptığı süre boyunca Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkar ve emellerini her zaman gözeterek Fransız elçiliğiyle işbirliği yapmıştır. İmparatorluğun bütün işleri Bonneval'a danışıldığı için kendisi de her şeyden haberdar olmuş ama Osmanlı İmparatorluğu bu durumu hiçbir şekilde tespit edememiştir (Özkul, 2005: 150).

Dönemin önemli yabancı askeri uzmanlarından birisi de Macar asıllı İbrahim Müteferrika'dır. 1691'de esir edilerek İstanbul'a getirilen ve Müslüman olan Müteferrika Osmanlı devlet büyüklerinin yanında görevlendirilmiştir (Berkes, 1973: 52). Onun en önemli hizmeti, ilk kez Türk dilinde matbaayı

kurmasıdır. Ama onun Osmanlı ordusunun çağdaşlaşması davasındaki rolü unutulmuştur. Onun 1732'de padişaha sunduğu *Usûl el-Hikem fi Nizâm el-Ümem* adlı kitap hem devlet hem de askeri düzene ilişkin önemli öneriler içermektedir (Moutafarriqa, 1769: 23-58).

Yine bir Fransız heyeti ile 1773'te Türkiye'ye gelen Baron de Tott'dan da yabancı uzman olarak faydalanılmıştır. Tott'un öncelikle, 1773'te açılan "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" adlı Deniz Mektebinin kurulmasında önemli rolü olmuştur (Avcı, 1963: 4). Yeni istihkâm ve topçu birliklerinin teşkiline de yardım eden Tott daha sonra Fransa'ya dönmüş; onun yerine başöğretmen olarak Campbell (İngiliz Mustafa) görevlendirilmiştir (Lewis, 2000: 47-50). İlginç olan nokta, bu dönemdeki değişimlerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan Tott'un Türkiye'ye neden kendiliğinden gelerek değişim faaliyetinde bulunduğudur. Berkes'e göre Tott, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu inceleme görevi ile Fransa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir (Berkes, 1973: 73).

1773'te açılan ve Deniz Harp Okulu'nun ilk nüvesi olan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, (Berkes, 1973: 86) ile 1795'te açılan ve bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin nüvesini teşkil eden Mühendishane-i Berri Hümayun okullarının açılması yine Fransız uzmanlarca yönlendirilmiştir (TSK Tarihi, 1978: 361). Özellikle Mühendishane-i Berri Hümayun, ders programına ilk defa yabancı dil konulması ve medreseden tamamen ayrılması (Avcı, 1963: 10-13) bakımından önem taşımaktadır. Berri Hümayun'un bir kısmı daha sonra Harp Okulunun bir bölümünün ilk nüvesini teşkil etmiştir.[3]

1770 Çeşme faciasında yok olan Osmanlı İmparatorluğu donanmasının yeniden inşası için Fransız gemi mimarlarından faydalanılmıştır. Bu dönemden itibaren Fransız, İsveç ve İngiliz mimar ve mühendislerinin Osmanlı İmparatorluğu bahriyesinde gemi inşasında mühim rol oynadıkları görülmektedir (Bostan, 1992: 69).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kalelerinin daha iyi korunması ve yeni savunma stratejilerinin belirlenmesi kapsamında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Fransa'dan getirilen askeri uzmanlar, Haliç'teki tersanede ilk aşamada 15 öğrenciye ders vermişlerdir (Bakır, 2002: 532; Uzunçarşılı, 1995: 482-483).

[3] 1871'de Mühendishane-i Berri Hümayun okulunun Mühendishane kısmı Pangaltı'daki Harp Okulu'na, idadi kısmı da Maçka'ya getirilerek Harbiye İdadisi ile birleştirilmiştir. 1878'den sonra ise Mühendishaneyi bitiren topçu ve istihkâm sınıfından mümtaz subay olarak seçilenlerin önde gelenleri Erkânı Harbiye sınıfına ayrılmış, geriye kalan bölümü de üç yıl okuduktan sonra yüzbaşı rütbesi ile askeri fabrikalarda görev almıştır (TSK Tarihi, 1978: 362).

1773'te öğretime başlayan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da 1782'den sonra coğrafyacı Eynard, topçu subayı Lafitte (veya Lafayet) ve Chabay, istihkâm yüzbaşısı Monier, inşaat mühendislerinden Rua ve Saint-Remy isimli Fransız, uzman subaylar olarak görev yapmışlardır. Ayrıca İstanbul'da, Şarleton adlı bir Fransız firkateyninin komutanı olan Turquet deniz tabiyesi dersi öğretmenliğine, Fransız Sefarethanesi memurlarından London hendese öğretmenliğine getirilmişlerdir. Daha sonra Fransa'dan gelen Monier ve LafitteClavé adlarındaki iki Fransız mühendis de okulda ders vermeye başlamıştır (Avcı, 1963: 4-6).

Aslında, 1780'lere gelindiğinde özellikle casusluk faaliyetlerinden kuşkulanılan Fransız uzmanlardan rahatsızlık duyulduğu gözlenmektedir (Berkes, 1973: 73). Ama buna rağmen Fransa ile yabancı uzmanlarla ilgili işbirliği sürdürülmüştür. Bu bağlamda, 1790'lı yıllarda devletin zaafları ve Osmanlı ordusunun eğitimi konusunda rapor hazırlayan Fransız uzman subay Brentano (Bertrand) ve daha sonra casus olduğu belirlenen Ermeni tercüman Mouradgea İmparatorluğu yönlendiren uzmanlar olarak dikkat çekmektedir (Özkul, 2005: 230-239).

1795 yılına gelindiğinde yine Fransa ile yola devam edilmiş ve bahriyenin ıslahı için 6 bahriye subayı, 2 piyade, 2 süvari, 2 mühendis ve 1 deniz inşa mühendisinden oluşan bir ekip göndermiştir. Ayrıca, gemi inşası için demirci, burgucu (demir burgu yapan), marangoz ve yelkenci gibi çeşitli mesleklere sahip Fransız, İsveçli ve Venedikli uzmanlardan istifade edilmiş ve uzman sayısı giderek arttırılmıştır (Besim, 1997: 42-44).

Bu dönemin en önemli değişimlerinden birisi de bugünkü Kara Harp Okulu'nun tamamen Fransız örneğine göre 1834'te kurulmasıdır. Okuldaki öğretimde başta Fransızca olmak üzere yabancı dil bilmek öğretimin ön şartı olmuştur(TSK Tarihi, 1978: 369).Bu dönemde ayrıca, Erkân-ı Harbiye Mektebi kurulurken Fransız Kurmay Okulu (Écoled'Applicationd'État-Major) kuruluşu örnek alınmıştır(Ergün, 1990: 440).Önce Fransız subaylar, 1883'ten itibaren ise Alman subaylar askeri eğitim sisteminin düzenlenmesine memur edilmiştir(Ergün, 1990:446).

Bu dönemde dalga dalga askeri uzman göndererek Osmanlı İmparatorluğu'na iyi görünmeye çalışan ve bir yandan da bu uzmanları casus olarak kullanan Fransa'nın aslında, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı "bir taşla iki kuş vurma" usulünü çok iyi uyguladığı görülmektedir. Zira Osmanlı İmparatorluğu devlet teşkilatının içerisine sızan ve elde ettikleri istihbaratı düzenli olarak ülkelerine gönderen askeri uzmanlar vasıtasıyla Fransa'nın yakın gelecekte Doğu'ya (Mısır, Fas, Cezayir) yapılacak işgalin planlarını şekillendirdiği anlaşılmaktadır.

Fransa'nın belirlediği dış politikaya paralel olarak 1700'lerin başından itibaren başlayıp 1830'lara kadar yoğun bir şekilde devam eden ve istihbarat uzmanı gibi çalışan yabancı uzman sayısının ilginç bir seyir izleyerek artış gösterdiği görülmektedir. Zira Fransa, 16. yüzyıldan itibaren diplomasisini Akdeniz egemenliği üzerine kurmuştur. Bu dönemde Fransa'nın genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaması ama aynı zamanda güçlenmemesi çerçevesinde politika izlediği; 18. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı'nın parçalanması artık kaçınılmaz hal aldığında ise imparatorluktan pay alma çabası içerisine girdiği gözlenmektedir (Pul, 2007: 167-173). Dolayısıyla Fransa'nın bu dönemde güttüğü dış politika ile Fransız uzmanların yürüttüğü faaliyetler örtüşmektedir.

Diğer taraftan Berkes, Karadeniz'den Akdeniz'e, Mısır'dan Mora'ya kadar bütün bölgelerin Fransız uzmanlar tarafından incelenerek haritalarının çıkarıldığını ve Fransa hükümetine raporlar hazırlandığını belirtmekte ayrıca bu uzmanların, Osmanlı ordusunda ıslah çalışmaları yapmak üzere Girit ve Rodos'ta karargâh kurulmasını teklif ettiklerini, bu adaların Mısır'a yakın olması nedeniyle özellikle seçildiğini vurgulamaktadır. Zira Berkes'e göre, askeri uzmanlardan Tott'un ve Truguet 1777'de müfettiş adı altında Mısır'ın işgal planını hazırlamak üzere özellikle gönderilmiştir (Berkes, 1973: 73-74).

Dolayısıyla, Fransız uzmanların açıklanan bu faaliyetleri, Akdeniz ticaret yoluna egemen olma politikasının uygulamasına yöneliktir. Fransa'nın diğer bir dış politikası da Osmanlı'da yaşayan Hristiyanların istismarı ile ilgilidir. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışabilmek için Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanlar üzerindeki himaye haklarından yararlanma politikasını benimseyen Fransa'nın (Yorulmaz, 2000: 702) özellikle Osmanlı üzerindeki nüfuzunu Almanlara kaptırdığı dönemde sadece Osmanlı'daki Hristiyan gruplar ile Fransızcanın yayılması için açılan okulların elde tutulmasını amaçladığı gözlenmektedir (Imbert, 1981: 93).

Bu dönemde ayrıca Osmanlı İmparatorluğu tarafından ABD'den de askeri uzmanlar istenmiştir. Yunanistan'a bağımsızlık verilmesini sağlamak amacıyla Rus-İngiliz-Fransız müşterek donanmasının 1827'de Navarin'de Osmanlı İmparatorluğu donanmasını imha etmeleri sonucu Osmanlı İmparatorluğu çareyi kısa bir süre ABD'ye yaklaşmakta bulmuştur (Gencer, 1985: 117-119).

Diğer taraftan, Fransızların 1830'da Cezayir'i işgal etmeleri sonucu Osmanlı-Fransız ilişkileri gerginleşmiş, Fransız askeri uzmanların görevlendirilmesi belli bir dönem için sona ermiştir (TSK Tarihi, 1978: 366). Askeri yabancı uzman temininde artık Fransa yerine, kara ordusunda Almanya'ya, donanmada ise İngiltere'ye müracaat edilecektir.

1830-1860 yıllarını kapsayan dönemde birçok İngiliz askeri uzmanın Osmanlı donanmasında görevlendirildiği, bunların en önemlilerinin, Sir-BaldwinWalker (Yaver Paşa), SirAdolphusSlade (Müşavir Paşa), Augustus Charles Hobart-Hampden (Hobart Paşa) ve Henry FelixWoods (Woods Paşa) olduğu bilinmektedir(Badem, 2011: 116).Bu uzmanların yönlendirmesiyle Kaptanı Deryalık ile yakın işbirliği içinde çalışan Bahriye Meclisi 1840'ta, Bahriye Nezareti de 1867'de kurulmuştur. 1909'dan itibaren ise İngiliz uzmanların yönlendirmesiyle Avrupa'daki örneklerine uygun olarak yeni bir bahriye teşkilatı kurularak önemli bir değişim gerçekleştirilmiştir (Yavuz, 2001: 72).

Dönem içinde giderek artan İngiliz ağırlığı nedeniyle makinist ve çarkçıları İngiliz olan buharlı gemilerin idareleri İngilizlere verilmiş, tersanelerde inşa edilmekte olan gemi makinalarının çoğu da İngiltere'den satın alınmıştır (Özcan, 1997: 47). Bu dönemde donanmadaki İngiliz ağırlığı o kadar artmıştır ki Bahriye Mektebi'nde İngiliz Deniz Harp Okulu'nun müfredat programı uygulanmaya başlamış ve mecburî yabancı dil olarak İngilizce öğretilmeye başlanmıştır (Ergün, 1990: 453-457).

Diğer taraftan, Rooney'e göre (Rooney, 2008: 73), Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar olan silahlanma döneminde donanma inşa programlarıyla meşgul olmak, büyük küçük birçok Avrupa devleti için önemli bir faaliyet alanı olmuştur. Donanma faaliyetlerini başarıyla yürütmek isteyen Osmanlı için ise yabancı uzman gereklidir. Bunun için 1908'de Bab-ı Ali İngiltere'ye başvurarak neredeyse tükenmiş haldeki Türk donanmasının yeniden düzenlenmesi için bahriye danışmanı gönderilmesini istemiştir (Rooney, 2008: 73). Bu isteğe karşılık olarak savaş sanatını öğretmeyip sadece gemicilik eğitimi veren Gamble, Williams ve Limpos isimli İngilizlerin yüksek ücretlerle donanmada uzman olarak görevlendirildikleri görülmektedir (Büyüktuğrul, 1969: 118).

Bu dönemde Osmanlı donanmasında yabancı uzmanlarla etkili olmaya başlayan İngiltere'nin de Fransa'ya benzer bir dış politikası vardır. 1791-1878 arası dönemde İngiltere, Rusya'nın Avrupa'da güçlü bir devlet olmasını önlemek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını benimsemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1878'de iyice zayıflamasından sonra İngiltere bu politikasını değiştirmiş ve imparatorluğun yıkılıp onun toprakları üzerinde İngiltere'nin çıkarlarını gözetebilecek küçük devletler kurulması politikasını benimsemiştir.[4]

[4] Bu amaçla İngiltere 1878'de Kıbrıs'ı, 1882'de Mısır'ı işgal etmiş, Anadolu'da Ermeni ve Kürt devleti kurulması için çaba göstermiştir. Hint Yolu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla Yunanlılara Batı Anadolu'yu işgal ettirmiştir (Temel, 1998: 120).

İngiliz askeri uzmanların bu dönemdeki faaliyetleri kendi dış politikaları ile uyumludur. Zira uzmanlar vasıtasıyla bir yandan Osmanlı donanması sınırlı da olsa Rusya'ya karşı güçlendirilirken diğer yandan da uzun vadeye dönük olarak donanmayı kendisine bağımlı kılacak şekilde gemi makinalarının çoğunun İngiltere'den satın alınması sağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu 1835-1860 arasında kısmen, 1860-1918 arasında ise tamamen Almanya'nın askeri sistemini örnek almayı tercih etmiş ve bu ülkenin nüfuz alanına girmiştir. Bu süreçte, 1858-1888 yılları arasında Prusya'nın Genelkurmay Başkanı olacak olan Moltke'nin Osmanlı İmparatorluğu'na 1835'te henüz Yüzbaşı rütbesinde iken gelmesi ve 1839'e kadar askerî uzman olarak görev yapması (Wallach, 1985: 9-12), Almanya'nın Türkiye'ye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Çok iyi bir savaş planlayıcısı olan Moltke, görevi süresince başta İstanbul ve Boğaz olmak üzere birçok yerin haritasını yapmış; doğu illerinde küçük askerî harekâtlara katılmıştır (Doğan, 2011: 516). Moltke ile aynı dönemde gelen Kuczkowski, Schwenzfeuer, Wendt, Grunwald, Malinowski ve Strecker isimli askeri uzmanlar ise Osmanlı ordusuna ait topçu bataryalarının reorganizasyonu konusunda yardımcı olmuşlardır(Wallach, 1985: 20-23).

Alman askeri uzmanları asıl 1860'tan sonra hızla artmaya başlamıştır. Bu dönemde askeri uzman Kaehler ve heyetinin uzmanlık faaliyetleri dikkat çekmektedir (Ortaylı, 2010: 107). Kaehler ile birlikte Kemphovner "piyadecilik", Von VonHobbe "süvari" ve Restow "topçuluk" konularında askeri uzman olarak değişimler yapmak üzere bu dönemde görev yapmıştır (TSK Tarihi, 1978: 211).

1883'te askeri uzman olarak atanan Goltz (Goltz Paşa) ise askeri eğitim ve öğretim alanında değişimler sağlamıştır. Goltz, askeri okullarda müfettiş olarak göreve başlamış; sonra, askeri doktrin, teorisyen, politik ilişkiler alanlarına da girmiştir (Akmeşe, 2005: 21-23). Goltz, askeri eğitim ve öğretimde önemli değişimler yapmıştır.

Birinci Dünya Harbi arifesinde önemli bir değişim sağlayan ve tüm memleket halkının askerlik yükümlülüğünü bütüncül bir tanımla yasal zemine oturtan Mükellefiyet-i Askeriye Kanununun hazırlanması (Çiyan, 2009: 245-256), topçu bataryalarının reorganizasyonu, savaş planlaması, tatbikatlar düzenlenmesi, birçok yerin haritasının yapılması, piyade, süvari ve topçu eğitimi gibi konularda önemli değişimlerin sağlanmasında Alman uzmanların büyük rolü bulunmaktadır. Özkan'a göre(Özkan, 2010: 183), dönemin sonuna doğru Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye karargâhlarının yeniden teşkilatlandırılmasının da yine Alman uzmanlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Alman dış politikasına gelince; 1871'de siyasi birliğini tamamladıktan sonra Avrupa'da en büyük güç olma hevesi ile sömürgecilik politikası gütmeye başlayan Alman İmparatorluğu, bir hammadde kaynağı ve pazar olarak Ortadoğu'ya el atmak için öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuzu altına almayı hedeflemiştir. Almanya bu hedefe ulaşmak için de görevlendirdiği uzmanlar vasıtasıyla Osmanlı'yı yüksek oranda kar getiren silah satışları ile kendisine bağımlı kılmayı amaçlamıştır (Ortaylı, 2010: 21-30). Bu süreçte, Alman dış politikası ile Alman uzmanların faaliyetlerinin uyumunun da çok kolay bir şekilde sağlandığı söylenebilir. Askeri uzman faaliyetlerinin yoğun olduğu 1860-1918 döneminde Osmanlı ordusunun hemen hemen her kademesine Alman sistemi tam olarak girmiştir. En önemlisi de Alman subaylara Osmanlı ordusunda komutanlık görevleri verilmiştir (Özkan, 2010: 181).

Buraya kadar yapılan tartışmalardan, Osmanlı ordusundaki kırılmaların ve dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde, başlangıçtan itibaren Yeniçeri Ocağı'nın yıkılması sürecinde yer alan ve sürece öncülük yapan Fransız askeri uzmanların rolünün bulunduğu; donanmanın şekillendirilmesinde ise İngiliz askeri uzmanlarının etkili oldukları anlaşılmaktadır. Seraskerlikten Harbiye Nezareti'nin kuruluşuna kadar giden süreçteki askeri yönetimin yapısında yapılan değişikliklerde ise 1860'tan sonra etkileri artan Alman askeri uzmanların rolünün bulunduğu görülmektedir.

Gerçekleştirilen bu askeri değişimler kuşkusuz sadece yabancı askeri uzmanlar vasıtasıyla olmamıştır. Bazı değişimlerin de Batı ordularından politika transferi kapsamında yapıldığı görülmektedir. Örneğin,1828'deki alay, tabur ve bölük şeklindeki kara ordusundaki teşkilatlanma, dönemin Avrupa ülkeleri ordularından aktarma ile yapılmıştır (TSK Tarihi, 1978: 195). Ayrıca, 1834'te kabul edilmiş olan Redif[5] teşkilatının askeri uzman Moltke'nin önerileriyle Prusya'nın Landon teşkilatı örnek alınarak kurulduğu (TSK Tarihi, 1978: 195-196); 1836'da açılan ve ordunun teşkilat, eğitiminin düzenlenmesi ve yönetilmesi bakımından önemli bir değişim sağlamış olan Darı Şura Meclisi'nin de Moltke'nin tavsiyeleriyle Avrupa ordularından aktarma yapılarak kurulduğu bilinmektedir (Aksu, 2004: 14-23).

Diğer taraftan, 1869 yılında Fransız Jandarma yönergesi aynen tercüme edilerek yeni "Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi" hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur (Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, 1982: 311). Bu nizamname bir başka politika transferidir. 1909'dan itiba-

[5] Redif, barış zamanında büyük bir kitleyi uzun süre silahaltında bulundurmaksızın askerlik çağına gelmiş olanların eğitilmesi ve böylece daha az harcama ile savaş zamanı için eğitimli askerler yaratılması fikrinden doğmuştur.

ren İngiliz uzmanların yönlendirmesiyle Avrupa'daki örneklerine uygun olarak kurulan yeni bahriye teşkilatı da (Yavuz, 2001: 72) politika transferi kapsamında değerlendirilecek bir değişimdir.

Özetle, 18. yüzyıldan itibaren başlayan ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar devam eden süreçte, Osmanlı kara ordusu ve donanması dışsal etkilerle gerçekleştirilen önemli değişimler yaşamış ve bu süreçlerin sonunda Osmanlı askeri yönetimi dönüşmüş ancak gerçekleşen dönüşüm özgün bir hale getirilememiştir. Dönüşümü oluşturan değişimlerin bir bölümü yabancı uzmanların etkisi ile diğer bir bölümü de Batı'dan yapılan politika transferleri ile ya da ikisinin karışımı kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, orduda yabancılara bağımlılığın giderek arttığı ve etkisi altında kalınan her ülkeden bir şeyler alınmasının sonucunda da Osmanlı askeri yönetiminin işleyişinde çoklu bir sistemin uygulamaya geçirildiği gözlenmektedir. Imbert'in Moltke'den aktardıklarına göre (Imbert, 1981: 124), ortaya çıkan çoklu askeri sisteme ilişkin olumsuzluğu Alman generali Moltke de doğrular niteliktedir.[6] Şunun altını çizmek gerekir ki belli standartlara sahip olmayan ve bünyesinde çok çeşitli askeri anlayışı, yöntemi, eğitim durumunu ve donanımı barındıran bir ordunun savaş alanında başarı şansı çok zayıftır. Zira böyle bir orduda, emir komuta, lojistik-ikmal sisteminin yürütülmesinde birçok karışıklığın ve güçlüğün ortaya çıkması kaçınılmazdır.

[6] Moltke'nin 1841'de yayınlanan "Doğu Üzerine Mektuplar" adlı kitabında Türk ordusu için "uydurma bir ordu"; "Operet Ordusu" ifadelerini kullanmış ve ayrıca şunları yazmıştır: "Reform diye yapılan her şey dış görünüşten, taslaktan başka bir şey değildi, reformun adı vardı sadece. Avrupa örneğine göre bir ordu kurulmuştu; askerler Rus askeri gibi giyiniyorlardı, talimnameler Fransa'dan, silahlar da Belçika'dan alınmıştı. Sarıklı askerler Macar eyeri, İngiliz kılıcı kullanıyorlardı ve de her ulusun ordusunun yöntemine göre eğitimden geçiriliyorlardı" (Imbert, 1981: 124).

1700-1918 dönemine ilişkin "dönemsel etkileri ve değişimleri" aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 1. Dönemsel Etkiler ve Değişimler

Fransa Etkisi	İngiltere Etkisi	Almanya Etkisi
M. Bahri-i Hümayun (1773) ve M. Berri Hümayun'un açılması (1795)	Bahriye Meclisi'nin kurulması (1840)	Redif teşkilatının kurulması (1834)
Yeniçeri Ocağı'nın ilgası ve A. M. Muhammediye'nin teşkili (1826)	Bahriye Nezareti'nin kurulması (1867)	Dar-ı Şura Meclisi'nin kuruması (1836)
Yeni ordu teşkilatı (alay, tabur, bölük şeklinde) (1828)	Osmanlı Donanması'nın Islahı (1908)	Topçu bataryalarında reorganizasyon (1860)
Kara Harp Okulu'nunkurulması (1834)	Yeni Bahriye Teşkilatı (1908)	Askeri eğitim ve öğretim alanında değişimler (1883)
Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin kurulması (1845)		Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu (1914)
Asakir-i Zaptiye (Jandarma) Nizamnamesi (1869)		Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye'nin reorg. (1914-1918)

1.2. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Devrimler Dönemi (1920-1945): Almanya ve İngiltere Etkisi

25 yılı kapsayan bu dönem gerek kamu yönetimi alanında gerekse askeri yönetimde önemli değişimlerin gerçekleştirildiği, kurulan yeni Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı yılları kapsar. Gerçekleştirilen üst çatı dönüşümleri (saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in kurulması, hilafetin kaldırılması) ile600 yıllık padişahlık dönemi bütün yönleriyle kapanmış takip eden yıllarda ise gerçekleştirilen hukuk, sosyal ve siyasal alandaki devrimler Batı'dan çağrılan yabancı uzmanlar vasıtasıyla inşa edilmeye başlanmıştır.

Benzer şekilde, bu dönemde çağdaş bir ordu yaratma amacına yönelik olan değişim faaliyetlerinin askeri yönetim alanında da büyük bir heyecanla sürdürüldüğü gözlenmektedir. Bu dönemin en büyük özelliği, bağımsız bir milli harp sanayi kurma çabalarının modern Batı ordularından silah tedarik etme faaliyetleri ile birlikte yürütülmek istenmesidir. Dışarıdan alım yapmak da haliyle önceki dönemlerde olduğu gibi Batı'dan askeri uzman getirmeyi gerektirmiş, bir süre beklemede kalındıktan sonra Almanya tercih edilmiştir.

Zira İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte birbirleriyle rekabete giren Batı'nın önemli devletleri arasında güçlü silah sanayi ile Almanya ön plana çıkmaktadır.

Genç Cumhuriyeti Almanya'ya yaklaştıran önemli bir neden de Cumhuriyetin kuruluşunda görev almış subayların önemli bir bölümünün Osmanlı döneminde Alman uzmanların eğitim verdiği Harp Akademisinde eğitim almış olması ve bu uzmanlardan etkilenmiş olmasıdır. Özellikle Goltz'un yazdığı Millet-i Müselleha (Silahlandırılmış Halk, Ordulaşmış Millet, Ordu-Millet ideali) önemlidir. Osmanlı döneminden gelen Türk-Alman silah arkadaşlığının da katkısıyla Almanya ile askeri ilişkilerin geliştirilmesi kolay olmuştur (Özkan, 2010: 193-196).

Dönemin bir diğer özelliği de 2000'lere doğru giden süreçte Genelkurmay'ın devlet bürokrasi içinde elde ettiği önemli konumun temellerinin bu dönemden itibaren atılmaya başlanmasıdır. Genelkurmay'ın konumunu güçlendirmek için bu dönemde MSB'nin yapılanmasında ve askeri üst yapılanmada önemli değişimlerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Bu dönemde, Batılı ülkelerin model olarak alınması ve yabancı uzmanlardan faydalanma süreci yeniden başlatılmıştır. Ancak bu dönemde yabancı uzmanlardan yararlanma şekli Osmanlı döneminden farklıdır. Zira ya yurtdışına personel gönderilmiş ya da çağrılan uzmanların genellikle fikir ve raporlarına başvurulmuştur. 1920'li yılların başından itibaren çağrılan uzmanlara ilişkin seçim ve tercihler Türk hükümetleri tarafından yapılmış, bütüncül bir yabancılaşmaya müsaade edilmemiştir. Ülkenin tamamen bu uzmanlara teslim edilmemesine özen gösterilmiş, uzmanların hem işinin ehli olması hem de kapitalist çevrelerin etkilerinden uzak kalabilecek bir kişilik sahibi olmasına özen gösterilmiştir (Kuruç, 1987: 212).

Sivil alanda ise daha çok görüşlerinden yararlanılmak üzere yabancı uzmanlara rapor hazırlatmak bu dönemde yaygın hale gelmiş ve Nazilerden kaçan Alman bilim adamlarından da yararlanılmıştır (Ergün, 1997: 134-135). Bu dönemin en kapsamlı ve en dikkate değer raporu Amerikalı bir heyet tarafından 1933'te hazırlanmıştır. Yönetim yazınında "Dorr Raporu" olarak bilinen bu rapor, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ekonomi, idari, eğitim, sosyal ve siyasi konuları kapsayan ve geniş kapsamlı olarak hazırlanan ilk yabancı uzman raporudur (Dorr vd., 1936: 151-156). Rapor, sonraki dönemlerde hazırlanacak diğer raporlar için bir referans belge olması ve içeriğinde doğrudan

Türk askeri yeteneklerini kısıtlama amacına yönelik hususların bulunması nedeniyle önemlidir.[7] Raporun dikte ettiği askeri yönetimi ilgilendiren maddeleri bu dönemde uygulamaya konulmayacak ancak bu raporu referans olarak alan 1948'den sonraki ABD menşeli uzman raporları kapsamında uygulamaya konulacaktır.

Almanya ile olan ilişkilere yeniden dönülecek olursa; Osmanlı'nın son döneminde Almanya ile kapanan "yabancı askeri uzmanlar perdesi", Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeniden Almanya ile açılmıştır. Bu dönemde, İngiltere ve Fransa ile yaşanan siyasi sorunlar (Türkiye'yi işgal eden ülkeler olmaları ve daha sonra ise Musul ve Hatay sorunları), Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin kurulmasında egemen faktör olmuştur. Öncelikle, Türkiye ile Almanya arasındaki diplomatik ilişkiler, Birinci Dünya Savaşından sonra süren altı yıllık bir kesintiden sonra 1924'te imzalanan Dostluk Antlaşması ile yeniden kurulmuştur (Özkan, 2010: 193).

1925'ten itibaren yeniden Türk ordusunda görev almaya ve eğitmen olarak çalışmaya başlayan Alman subaylar bu defa, Almanya ile yapılan ikili anlaşma ile değil, Türk Hükümeti ile bu uzmanlar arasında imzalanan sözleşmelerle görev yapmışlardır (Özkan, 2010: 197). Başlangıçtan itibaren Alman uzmanların rolü ve statüsü konusunda çok hassas davranan Türk Hükümeti ve özellikle Genelkurmay, uzmanların genellikle emekli subaylardan olması ve yalnızca askeri konulardaki bilgilerinden yararlanılmak maksadıyla çağrılması konusuna özen göstermiştir (Koçak, 1991: 46).

Gerçekten, bu dönemdeki askeri yabancı uzman süreci Genelkurmay'ın bu politikasına uygun olarak başlamış ve Türkiye'ye uzman olarak gelen Alman Amirali Gagern komutasındaki uzmanlar heyetinin statüsü ve çalışma şekli, Osmanlı'daki uygulamadan daha farklı olmuştur. Bu amiral ve heyettekilere Türk donanmasında komutanlık görevleri verilmemiş sadece Türk donanma komutanına müşavirlik etmişlerdir. Gagern'den sonra, Amiral von Ditten, Arnold de la Perier, Lutzow ve Loike gibi emekli deniz subayları da Türk donanmasında uzman olarak görev yapmışlardır (Büyüktuğrul, 1969: 121-125).

Donanmaya görevlendirilen Alman askeri uzmanların sayılarında 1935'ten itibaren artış olduğu gözlenmektedir. Alman Savunma Bakanlığı ve

[7] Dorr raporunun 121 ve 122. sayfalarında; "bazı demiryolu hatlarının tamamen terk edilerek yerine otobüs ve kamyon nakliyatına elverişli karayollarının inşası" tavsiye edilmektedir (Dorr vd., 1936: 121-122). Bu konu askeri strateji açısından önemlidir. Zira bu dönemde hem harp sanayisinin gelişmesi açısından hem de askeri yığınak açısından ucuz, güvenli ve stratejik ulaşım vasıtası olan demiryolları inşasının durdurulmaya çalışılmasının, doğrudan Türk askeri yeteneklerini kısıtlama amacına yönelik bir niyet olduğu düşünülmektedir.

Alman Deniz Kuvvetleri arasındaki yazışmalardan temin edilen bilgiler ışığında değerlendirmeler yapan Koçak, bu dönemde Max Valentiner, Dau, Shmidt-Falby, Mathes, Wahl, Dönitz ve Thedsen isimli askeri uzmanların Türk donanmasında görev yaptıklarını belirtmektedir (Koçak, 1991: 184-185).

Bu yıllardaki askeri uzman sayısındaki bu artışın, Almanya'nın Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı öncesinde kendi yanına çekme politikası kapsamındaki girişimler olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte donanmada görev yapan Alman uzmanların bazı ihale ve siparişlere ilişkin süreçlerde etkili oldukları ve bu süreçleri kendi ülkeleri lehine yönlendirebildikleri görülmektedir (Güvenç ve Barlas, 2010: 232-235).

Glasneck tarafından "Alman uzmanlar ordusu" olarak nitelenen personelin sayısı 1939 yazında 2000 kadardır. Bunların arasında İktisat Bakanı Celal Bayar'a danışmanlık yapan Dr. Maxvon der Portens'ın başında bulunduğu 4 kişilik uzman grubu önemli roller üslenmişlerdir. Bu uzmanlar, Türkiye'nin sanayi kalkınmasını Alman şirketlerinin çıkarlarına aykırı düşmeyecek biçimde yönetmişler ve Alman askeri sanayine nispeten bağımlı bir Türk askeri tedarik sisteminin oluşturulmasında etkili olmuşlardır (Glasneck, 1976: 75).

Bu dönemde diğer önemli bir gelişme de ilk kuşak kurmay subayları yetiştirmek üzere 1930'da açılan Deniz Harp Akademisi'nde emekli Alman subaylara görev verilmesidir. Dolayısıyla kurmay eğitiminin Alman modeline göre şekillenmesi ve 1939'a kadar Türk deniz kurmay eğitimine damgasını vuran Alman ekolünün giderek yerleşmesi, Türk deniz kuvvetlerindeki Alman etkinliğini pekiştirmiştir (Güvenç ve Barlas, 2010: 232-240).

Ayrıca Versailles (Versay) Antlaşması gereği silahsızlandırılan Alman ordusundaki karacı subaylar işsiz kaldıkları için birçok alana dağılmışlar, bunlardan bazıları Türkiye'ye gelerek Yıldız Harp Akademisi'nde ders vermişlerdir (Koçak, 1991: 45-46). Bunlardan birisi de Kara Akademisinde öğretmenlik yapan Alman Generali Klawitz'dir (Büyüktuğrul, 1969: 121).

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de Türk askeri yönetimi tarafından gerçekleştirilen dönüşümlerde çoğunlukla askeri politika transferlerinin kullanılmış olmasıdır. Bunun, Osmanlı dönemindeki yabancı uzmanların icraatlarında ortaya koydukları olumsuzluklardan kaynaklandığı değerlendirmektedir. Dolayısıyla, kontrollü olarak askeri uzman hizmeti alınmış, bununla birlikte daha çok politika transferleri yapılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşunu müteakip dönemlerde kurucu asker kadro tarafından yeniden oluşturulan Genelkurmay karargâh yapısı da yine Almanlardan alınan askeri politika transferleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Alman tarih yazarı Glasneck'ten aktaran Koçak (Koçak, 1991: 185), bu dönemde

Türk Genelkurmayı'nın Alman Generali Mittelberger tarafından yapılandırıldığını; Genelkurmay istihbarat teşkilatının da Alman Generali Nicolai tarafından kurulduğunu ayrıca, Türk Genelkurmayı ve Kuvvet Komutanlıklarının yeniden yapılandırılması çalışmalarında da Alman örneğinin dikkate alındığını belirtmektedir. (Koçak, 1991: 185; Özkan, 2010: 198).

Dolayısıyla Almanya'nın bu dönemde Türk ordusu ve Genelkurmay karargâhı üzerinde oluşturduğu etkide, Türk subayları içinde sağlam bir siyasal dayanağa sahip olan Alman askeri uzmanların aktif faaliyetlerinin önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte karacı uzman subayları her zaman Türkiye'ye yollamaya hazır olan Alman ordusu başkomutanlığı, yaklaşmakta olan savaşın önemli kartlarını açıkça göstermeye karşı çıkmıştır. Bu kartlardan biri hava kuvvetleri olup Alman Hava Kuvvetleri Komutanı Göbels, Türk havacılarının eğitilmesi için hiçbir zaman uzman pilot subay göndermemiştir (Glasneck, 1976: 77).

Diğer yandan, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından Alman modeline uygun olarak 1927'de hazırlanan ve Başbakanlığa sunulan Deniz Bakanlığı'nın lağvedilmesine ilişkin rapor da(Özkan, 2010: 198-199) diğer bir politika transfer örneğidir. Rapordaki gerekçeler kabul görmüş ve Alman modeline uygun olarak Deniz Bakanlığı lağvedilerek idari unsurlar MSB'ye bağlanmıştır.

Bir ülkenin askeri eğitim esaslarının, savaş doktrininin, savaş talimnamelerinin ve her türlü askeri el kitaplarının bu ülkeden alınarak tercüme edilmesi ve bir başka ülkenin silahlı kuvvetlerine uyarlanması önemli bir askeri politika transferidir. Bu kapsamda, TSK'nın, önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de uluslararası konjonktüre uygun şekilde ilişkilerini geliştirdiği Batı ülkelerinden askeri doküman tercümesi yaparak politika transferlerine başvurduğu görülmektedir. Önemli derecede askeri doküman tercümesinin yapıldığı ülke yine Almanya'dır. Alman korgenerali Cochenhausen tarafından hazırlanan ve Türkçeye tercüme edilen "kıtaat komutanı ve yardımcıları için tabiye muhtırası" adlı kitap buna bir örnektir (Cochenhausen, 1938). Ayrıca, Osmanlı dönemindeki askeri uzmanlar tarafından donanma için hazırlanmış herhangi bir Türkçe talimname olmadığından Cumhuriyet'in kuruluş döneminde donanmada görevli Alman askeri uzmanlar vasıtasıyla Türkçe savaş talimnameleri hazırlanmış ve bu talimnamelere göre de askeri personelin denizcilik eğitimleri yaptırılmıştır (Büyüktuğrul, 1969: 119-122).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde de bazı politika transferleri yapılmıştır. Savaşın devam ettiği dönemde, önemli savaş tecrübesine sahip İngiliz Hava Kuvvetlerine ve Kanada'ya ait birçok yönerge ve talimname Türkçeye çevrilmiş veya uyarlanmıştır (Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, 1984: 26).

Askeri yönetim içerisinde bir ilk olan ve asker-sivil unsurlardan oluşan 1921'deki hava kuvvetleri genel müdürlük yapılanmasının da Batı ülkelerinden bir politika transferi örneği olduğu düşünülmektedir (Les Débuts de L'aviation Militaire Françaises, Année 1912). Benzer şekilde, Türk Deniz Kuvvetleri oluşturulmadan önce MSB'ye bağlı Deniz İşleri Müdürlüğü, Deniz Dairesi ile sonraki aşamalarda Deniz Bakanlığı, Deniz Müşavirliği/Muavinliği ve Müsteşarlığı gibi daha çok sivil organizasyonlarda görülen yapılanmalara gidildiği ancak nihai yapılanmada Genelkurmay Başkanlığı altında askeri bir yapının oluştuğu bilinmektedir.

Gerek Alman askeri uzmanların yoğun faaliyetleri gerekse Almanya'dan yapılan önemli askeri politika transferleri, bu dönemde Almanya'nın Türkiye üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Nitekim Ankara'daki Alman Büyükelçisi Franz Von Papen'in 1939'da ülkesine gönderdiği rapor, Türk ordusundaki Alman etkisinin varlığını kanıtlamaktadır (Özkan, 2010: 200). Buna ilave olarak Glasneck (Glasneck, 1976: 76), Alman Generali Mittelberger'in 1942'de, Türk ordusunun Alman yöntemlerine göre yetiştirildiğini, Alman askeri sisteminin büyük bir ilgiyle izlendiğini, Harp Akademisinin tamamıyla Alman ilke ve deneyimlerine göre öğretim yaptığını sevinçle belirttiğini aktarmaktadır (Glasneck, 1976: 76).Ancak, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte gelişen dünya olayları ve siyasi konjonktür Türkiye'nin Almanya'dan giderek uzaklaşmasına neden olmuş ve İngiltere ile ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır (Özkan, 2010: 193-197).

Dönemin diğer bir önemli dönüştürme ve nüfuz alanı oluşturma aracı dış askeri yardımlardır. Gerek İkinci Dünya Savaşı öncesi süreçte gerekse savaş sürecinde bu kez güçlü Avrupa ülkelerinin Türk ordusunu kendi taraflarına çekebilmek için genellikle *dış yardım* kozunu kullanmaya başladıkları gözlenmektedir. Wallach'ın, "askeri yardımların genellikle askeri uzmanları da beraberinde getirdiğini ve her askerî yardımın bir politik amacı ve sonucu bulunduğunu" belirten sözünü (Wallach, 1985: 232-233) unutmamak gerekmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde dönüştürme ve nüfuz alanı oluşturma aracı olarak dış askeri yardımların[8] da önemli bir yeri vardır.

[8] Askeri yardımlarla ilgili konuyu daha iyi anlayabilmek için dönemin başlangıcına da göz atmakta yarar vardır. Dönemin ilk askeri yardımları Sovyetler Birliğinden sağlanmıştır (Menet, 2001: 218-224). Altının çizilmesi gereken nokta, bu dönemde Sovyetlerden alınan bu yardımlar, kurtuluş savaşının kazanılmasında önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte, alınan bu yardımların sonucunda Türkiye ve Türk askeri yönetimi Sovyet nüfuzu altına girmemiştir. Zira süreci ustaca yöneten Mustafa Kemal'dir.

Bu kapsamda, askeri yardımlar konusunda Almanya'dan sonra 1942'den itibaren İngiltere devreye girmiştir.[9] Bu dönemdeki gelişmeleri kısaca özetlemek gerekirse, savaş sırasında TSK'nın istekleri tam olarak karşılanmamakla beraber ikinci el bazı silah ve malzeme Türkiye tarafından alınmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Bunlarla ilgili askeri eğitimler de yine İngilizler tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla bu dönemde, Türk askeri yapılanma ve düşünüş sisteminde kısa süreli de olsa İngiliz sisteminin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür (Güvenç, 2010: 260).

Dolayısıyla, bu dönemin başlangıcında Türkiye tarafından yürütülen Kurtuluş Savaşı, emperyalizme karşı verilen ortak bir mücadele olarak benimsenmiş ve bu süreçte Sovyetlerle dostluk geliştirilmiştir. Böylece savaşın kazanılmasında hayati derecede öneme haiz olan Sovyet yardımlarının alınması mümkün olmuştur. Ancak gerek Almanya'dan gerekse savaş sürecinde İngiltere'den alınan yardımlar bu dönemde gelişmekte olan KİT sistemi ve Türk harp sanayi üzerinde önemli derecede olumsuzluk yaratmıştır. Bu kapsamda, 1940'ta Kayseri'deki TOMTAŞ uçak fabrikası, 1943'te ise İstanbul'daki Demirağ'a ait uçak fabrikası (özel sektör) kapatılmıştır.

Özet olarak, bu dönemde askeri alanda yabancı uzmanlar bu dönemin de önemli aktörleridir. Ancak Osmanlı döneminde yaşanan olumsuzluklardan ders alınarak yabancı askeri uzmanlardan daha dikkatli bir şekilde yararlanıldığı; genellikle Alman olan bu uzmanların danışman, eğitimci veya öğretim görevlisi olarak görevlendirildikleri ve askeri yönetimin çeşitli alanlarında değişimler sağladıkları görülmektedir. Bu dönemde ayrıca, politika transferleriyle ordudaki askeri üst yapılanma, teşkilatlanma ve askeri eğitim/öğretim alanlarında önemli değişimler sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ise alınan İngiliz yardımları nedeniyle Türkiye İngiltere'nin etki alanına girmiş ve bu yardımlar, Türk askeri yönetiminin donanım, eğitim/öğretim ve düşünce sisteminde kısa süreli de olsa değişimlere neden olmuştur. Bütün bu değişimler sonunda da Türk askeri yönetimi dönüşmüştür. Bu dönemdeki önemli bir konu da başlangıçta iyi düzeyde yürütülen öz kaynaklara dayalı milli harp sanayi kurma çabalarıdır. Bu çabalar; altyapı, sermaye ve yetişmiş

[9] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı'na ait "İkinci Dünya Savaşı Arşiv Belgeleri" incelendiğinde, 1940-1944 arasında Türkiye'nin, bir yandan savaşa girmek için daha fazla askeri yardım gönderilmesini istediği diğer yandan da savaşa girmemek için büyük bir mücadele verdiği anlaşılmaktadır. Savaşın en hararetli dönemlerinde İngiltere ile yapılan bu yazışmalarda, İngiltere'den Türkiye'ye gönderilen kullanılmış veya arızalı askeri malzeme olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte onarım konusunda İngiliz uzmanlardan yararlanılmış ve verilen kurslar kapsamında Türk askeri personeli eğitim almıştır (Genelkurmay ATASE Başkanlığı İkinci Dünya Savaşı Arşiv Belgeleri, 1940-1944).

insan gücü eksikliği nedeniyle dönemin sonuna doğru giderek azalmış ve sonunda, özgün bir üretimden ziyade genellikle yurt dışından satın alma yolu tercih edilmiştir.

1920-1945 dönemine ait "dönemsel etkileri ve değişimleri" aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 2. Dönemsel Etkiler ve Değişimler

Almanya Etkisi	İngiltere Etkisi	Avrupa Etkisi
Askeri eğitim/öğretim alanında önemli değişimler (1925-1941)	Hava Kuvvetleri Yönerge ve talimnamelerinde değişim (1942-1945)	Askeri üst yapılanmada önemli değişimler (1924'ten itibaren)
Deniz Harp Akademisi'nin açılması (1930)	Askeri yapılanma ve düşünüş sisteminde değişim (1942-1945)	MSB'nin yapılanmasında değişim (4 Müsteşarlı yapı) (1924'ten itibaren)
Kara Akademisinin eğitim ve öğretiminde değişim (1925-1941)		Hava Kuvvetlerinde ilk yapılanma (Genel Müdürlük) (1924'ten itibaren)
Genelkurmay ve Kuvvet K.lıklarının yeniden yapılandırılması (1925-1941)		Deniz Kuvvetlerinde ilk yapılanma (Müdürlük) (1924'ten itibaren)
Genelkurmay istihbarat teşkilatında değişim (1925-1941)		
Türkçe savaş talimnamelerinin oluşturulmasındaki değişim (1925-1941)		

2. Türk Askeri Yönetiminin İşleyişinde Büyük Kırılma: ABD ve NATO Etkisi (1946-2016)

70 yıllık bir süreyi kapsayan 1946-2016 dönemi, Osmanlı İmparatorluğu ve Genç Cumhuriyet dönemlerinden farklı olarak Türk askeri yönetiminin Avrupa'nın etki alanından çıkarak ABD'nin etki alanına girdiği yıllardır. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın galibi ve savaştan sonra oluşan iki kutuplu dünyanın önemli bir askeri gücü olan ABD, askeri örgütlenmeyi ve işleyişi derinden etkileyerek Türk askeri yönetiminin dönüştürülmesinde müessir olan ve müessiriyetini 70 yıllık bir süreçte devam ettiren bir küresel güç durumundadır. Bu dönemde artık, Avrupa'nın Türk askeri yönetimi üzerindeki etkisinin bir hayli tali durumda olduğunu ifade etmek mümkündür.

1946 yılı ile başlayan kronik dış açıklar kanalıyla dışa bağımlı hale getirilen ekonomik yapı bu dönemin en belirgin özelliğidir. Yine bu dönemin önemli özelliği, ABD'ye yaklaşıldıkça ve liberalizmle eklemlendikçe Atatürk döneminden beri sürdürülmeye çalışılan devletçilik politikasından adım adım uzaklaşılmasıdır (Çiner, 2008: 724-725).

Bu dönem aynı zamanda Soğuk Savaş'ın hem başladığı hem de bittiği yılları kapsar. Gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse savaş sonrası dönemde ABD'nin etkisi altında kalmaya devam eden Türk askeri yönetiminin bu dönemde farklı askeri politikalar güttüğü görülmektedir. 1946-1985 arası dönemde daha çok ABD ile olumlu ya da olumsuz yönde gelişen ikili askeri ilişkiler ön planda iken 1986-2016 arası dönemde hem ABD hem de NATO ile ilişkilerin birlikte yürütüldüğü; Türkiye'nin özellikle NATO'nun alan içi ve alan dışı harekâtlarına katılma çabası içinde bulunduğu dikkat çekmektedir.

Dönemin sonlarına doğru yani 2000'li yıllarda Türk-ABD askeri ilişkilerinin bozulmaya başladığı, ABD'nin TSK'ya karşı olumsuz bir tavır içerisine girdiği, TSK'nın ABD'den silah satın almaya devam ederken bunun ambargolarla kısıtlandığı, sürecin sonunda da Türk askeri yönetimi içine yerleştirilen FETÖ mensupları vasıtasıyla bir darbe girişimi sürecinin başlatıldığı gözlenmektedir.

Dönem, başarısız darbe teşebbüsünün yapıldığı 15 Temmuz 2016'nın hemen öncesi ile sınırlandırılmış, darbe teşebbüsü ve sonrasında yaşanılan olaylarla ilgili hususlar incelenmemiştir. Bu bağlamda 1946-2016 arasındaki 70 yıllık dönem; farklı dinamiklere sahip olması nedeniyle iki ara dönem altında incelenecektir: Soğuk Savaş dönemi (1946-1985) ve Soğuk Savaş sonrası dönem (1986-2016).

2.1. Soğuk Savaş Döneminde (1946-1985) Türk Askeri Yönetiminin Dönüşümünde Amerikalı Yabancı Askeri Uzmanların Rolü

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında, Truman Doktrini kapsamında Türkiye ve Yunanistan'a toplam 400 milyon dolarlık yardım yapılması ve bu ülkelere uzmanların gönderilmesi için Amerikan Kongresi tarafından yetki verilmiştir. Mart 1947 yılından itibaren kısa adı JAMMAT[10] olan Amerikan Yardım Kurulu'nun sorumluluğu altında Amerikan askeri yardımları ile birlikte Amerikalı yardım personeli ve askeri uzmanlardan oluşan gruplar da Türkiye'ye aralıklarla gelmeye başlamıştır. Sayıları altı ay içinde 108'e; bir yıl içinde 340'a ulaşan yardım personeli ve askeri uzmanlar, kara, deniz, hava ve diğer birçok alanda gelen askeri silah, araç ve gerecin Türk ordusuna uygun yerlere dağıtımının değerlendirilmesi, dağıtıldıktan sonra da personele öğretilmesi konusunda gerekli bilgi ve yeteneğe sahiptirler. Bunlardan sayıları 100 kadar olan uzman ise tamamen eğitici personel durumundadır (Munson, 2012: 78). 1951 yılına gelindiğinde içlerinde askeri uzmanların da bulunduğu ABD'li personel sayısının 1250'ye ulaştığı görülmektedir (Bernath, 1985).

Grupların içerisinde kara grubu ile birlikte görev yapan ve Amerikalılar açısından stratejik öneme sahip olan karayolları konusunu inceleyen Amerikalı siviller de JAMMAT'ın emrinde çalışmaktadır (Munson, 2012: 73). Grupların başındaki Tümgeneral LunsfordErretOliver de mekanize birliklerin harekâtı konusunda bir harp uzmanıdır. Görünüşe göre Oliver, mekanize birliklerin harekâtına elverişli olup olmadığı konusunda Türkiye'nin karayolu yapısını incelemiş ve olumsuz raporunu vermiştir. Güvenç'in verdiği bilgiye göre, dönemin Amerikan gazetelerinde çıkan haberler bu tespiti doğrulamaktadır (Güvenç, 2010: 265).

Kara grubunda yer alan ABD'li askeri uzmanlar, dağıtılan silah, araç, gereç ve malzemeye ilişkin eğitimin verilmesi yanında Türk askeri birliklerinde denetlemeler yaparak eğitim durumunun tespiti ve yeni askeri eğitim sisteminin tesisi amacına yönelik çalışmalara başlamışlardır. Deniz grubundaki ABD'li uzmanlar da Türk donanması mensuplarına gemi ve silah sistemleri üzerinde gerekli eğitimleri vermeye başlamıştır. Hatta Amerikalı denizci uzman subaylar Atlantik'te yeni gemiler üzerinde Türk denizcilerine aylarca eğitim vermişlerdir. Bu dönemde hava alanından hava alanına ve eğitim kurumlarının birinden diğerine koşturan Amerikalı hava uzmanlarınca düzenlenen 50'den fazla kurs kapsamında toplam 2300 havacı personele eğitim verilmiş;

[10] "JAMMAT", Joint American Military Mission for Aid to Turkey kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma olup "Türkiye İçin Müşterek Amerikan Askeri Yardım Kurulu" anlamına gelmektedir. Örgüt 1947'de Ankara'da kurulmuştur. Ankara'da konuşlanmaya devam eden örgüt, 1958'de isim değiştirerek "JUSMMAT" adını almıştır (Aydınlık Gazetesi, 2019).

yeni askeri hava alanları kurulmuş veya bazıları da modernize edilmiştir (Munson, 2012: 74-81).

Kara grubuna mensup Amerikalı askeri uzmanlar, bazıları reorganizasyon yolu ile bazıları da ilk kez olmak üzere sekiz eğitim merkezi veya okulunun kurulmasını sağlamışlardır. Bu kapsamda, Kara Harp Okulu reorganizasyona tabi tutulmuş; muhabere, tank, piyade, topçu, şoför, ulaştırma ve hava savunma okulları ve eğitim merkezleri de açılmıştır (Munson, 2012: 74-89).

Haziran 1948'de KKK eğitim merkezleri ve okulları da dâhil olmak üzere kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bütün eğitim kurumlarında ABD'li uzmanların gözetiminde Amerikan silâhlarının kullanımı ile ilgili eğitime ağırlık verilmiştir. Kara kuvvetlerine mensup subayların eğitimi tamamlanmış, hava kuvvetleri ile ilgili olarak bu tarihe kadar %75'i teslim edilmiş bulunan uçaklar ve hava teçhizatına ilişkin 50'den fazla kurs planlanmıştır. Deniz kuvvetleri için ise 4 denizaltı ve 11 küçük gemi teslim edilmiş, eğitimleri planlanmıştır. Bu döneme kadar 204 km uzunluğundaki karayolu inşası da tamamlanmıştır (McGhee, 1990: 44). Müteakiben akın akın gelen tanklar, jeepler, radarlar, denizaltılar ve tıbbi malzemelere ilişkin olarak yine Amerikalı askeri uzmanların gözetiminde eğitim almış Türk subay, astsubay, erbaş ve er sayısı toplam 25.000'e ulaşmıştır (Carver, 2011: 133).

Uzman gruplarında; kendi alanlarında sivrilmiş, parlak ve harp deneyimine sahip subaylar da bulunmaktadır. Örneğin dönemin en önemli gerilla harbi uzmanı Yarbay Francios d'Eliscu Türk ordusundaki ilk özel harp kursunu yönetmiştir (Güvenç, 2010: 265).

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri de Genelkurmay Başkanlığı'nın MSB'ye bağlanmasıdır. "JAMMAT, 1948, October, box 14" adlı arşiv dokümanından aktaran Muson (Munson, 2012: 116), bu bağlantının yapılmasını isteyen, organizasyon planını yapan ve uygulanmasını direten ABD'dir. Genelkurmay'ın mevcut yapısını askerî açıdan modernleşmenin önünde engel olarak gören ABD, askerlerin seçilmiş sivillere bağlı olacak şekilde MSB'nin ve Genelkurmay'ın yeniden yapılanmasına ilişkin planı Haziran 1948'de hazırlamıştır. Bu iki yapıda 1949 yılının ortalarına kadar değişiklik yapılmadığı takdirde ileride Türk general ve albaylarının zihniyetinin değiştirilmesinin daha zor olacağını düşünen ABD direttiği planı 21 Ekim 1948'de Genelkurmay'a onaylatmış ve 1949'da uygulamaya geçilmiştir (Munson, 2012: 116).

Amerikan kaynaklı dokümanlardan aktaran Sander de Genelkurmay'ın statüsünde köklü değişiklikler yapılması konusunda bu dönemde ABD'nin Türk tarafına baskıda bulunduğunu belirtmektedir. Sander, Genelkurmay'ın önce 1944'te Başbakanlığa, 1949'da da MSB'ye bağlanmasını ve sivillerin

egemen olduğu Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun 1949'da kurulmasını bu baskıya bağlamaktadır (Sander, 1979: 39-40).

Diğer taraftan, çeşitli kaynaklardan aktaran Cengiz'e göre, Truman Doktrinin anlaşma içeriğinde askeri işlerin tek bir hükümet organı elinde toplanmasını öngören bir hüküm bulunduğu için bu ve benzeri diğer düzenlemelere gidilmiştir. Genelkurmay düzenlemesi yanında diğer yasa tasarılarının da NATO'nun kuruluşundan 15 gün sonra meclise sunulmuş olmasına dikkat çekilerek uluslararası oluşumların bu yasanın hazırlanmasına olan etkisine de işaret edilmektedir (Cengiz, 2009: 191).

Yukarıdaki tartışmalardan, uygulamaya konulan Genelkurmay karargâh yapısındaki değişim, JAMMAT'da görevli Amerikalı askeri uzmanlarca baskı yoluyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Güvenç'e göre (Güvenç, 2010: 282)değişikliğin, ABD'lilerin TSK'da yapmak istedikleri değişikliklerde Genelkurmay karargâhında önlerine engel olarak çıkan bazı üst rütbeli subayları aşarak MSB sivil yönetimi vasıtasıyla işlerin daha kolayca halledileceğini düşündüklerinden yapılmıştır. Nitekim bu değişimi müteakip birçok üst rütbeli subay ordudan tasfiye edilmiştir (Güvenç, 2010: 282). Bu değişimler, Amerikalı askeri uzmanlarca uygulanan zorlayıcı bir politika transferi örneğidir.

Zorlayıcı politika transferine verilecek diğer bir örnek de Amerikalı uzmanların uzun süre ısrar ettiği J (Joint: kara, deniz, hava müşterek) başkanlıklarının oluşturularak Genelkurmay'ın Kara Kuvvetleri üzerindeki etkisinin kırılmasıdır. 1954'te karargâh teşkilatında ABD ve NATO'daki yapıya benzer şekilde J başkanlıkları oluşturulmuştur. J yapısı oluşturulmuş ancak Amerikalı uzmanların ısrarına rağmen yine de Genelkurmay'ın KKK üzerindeki etkisi ortadan kalkmamıştır (Güvenç, 2010: 278-279). Bu konuda, geleneksel Türk disiplin anlayışının ve kuvvetli emir komuta yapısının rolü bulunduğu düşünülmektedir.

Öte yandan NATO örneklerinden yararlanılarak ABD uzmanları öncülüğünde Türk savaş planları da yeniden hazırlanmıştır (Munson, 2012: 146). Yine askeri politika transferleri kapsamında ABD'nin askeri lojistik teşkilatı örnek alınarak milli bünyeye adapte edilmiştir. Diğer yandan, Türk ordusunda öteden beri uygulanmakta olan üçlü kuruluştan beşli kuruluşa 1958'den itibaren geçilerek Kara Kuvvetleri pentomik (beşli) tümen esaslarına göre yeniden organize edilmiştir (Cumhuriyet Gazete Arşivi, 1963). Ancak bu yapının yarattığı emir komuta zafiyetleri nedeniyle 1960'lı yıllarda yeniden üçlü kuruluşa geri dönülmüştür. Güvenç, pentomik tümen yapısının Türk ordusu tarafından aynen benimsenmesini, bu dönemde Amerikan modelini aynen kopya etme çabasının doruğa ulaşması olarak nitelendirmektedir (Güvenç, 2013: 96).

Dönemin önemli askeri politika transferleri arasında askeri talimnameler, harekât planları ve lojistik sistemin yeniden oluşturulması da yer almaktadır. Daha önceki dönemde Alman talimnameleri esas alınmışken bu dönemde ABD talimnameleri bire bir tercüme edilerek uygulamaya sokulmuştur. 1950'lerden beri süregelen sürecin devamı olarak 1960'lı yıllarda da Amerikan askeri sistemi, eğitim esasları ve talimnameleri Türk ordusuna uyarlanmak suretiyle önemli bir politika transferinin gerçekleştirildiği görülmektedir.[11] Bir ülkenin savaş usul ve stratejisini yansıtan bu talimnamelerin birebir uygulamaya sokulması ile kuruluşu ve askeri kültürü binlerce yıl gerilere giden Türk ordusunun şimdiye kadar askeri sevk ve idare konusundaki deneyimleri hiç sayılmıştır (Güvenç, 2010: 272; Özdağ, 2004: 40; Orkunt, 1978: 178).

Bu dönemin önemli bir politika transferi örneğini teşkil eden, Türk askeri ve sivil bürokratlarının yer aldığı Milli Güvenlik Kurulu, diğer yapılara göre ülkede ağırlığı olan bir yapı olup milli güvenlik ile ilgili konularda önemli bir karar organıdır. Türk Milli Güvenlik Kurulu, ABD'deki "National Security Council" (Milli Güvenlik Konseyi) model alınarak kurulmuş (Özdemir, 1989: 88) olup bu dönemin önemli bir politika transferi örneğini teşkil etmektedir.

Bu dönemde kısa zamanda Türkiye'ye büyük bir askeri yardım ile birlikte yüzlerce askeri uzman gönderen, politika transferlerini yaptıran ve TSK'yı dönüştüren ABD'nin asıl maksadının ne olduğu konusu önemli bir sorudur. Leffler ve McGhee'e göre (Leffler, 1985: 817; McGhee, 1990: 21-22), ABD'nin Truman doktrini ile askeri yardım kapsamına Türkiye'yi de dâhil etmesinin arkasında yatan en büyük neden Ortadoğu petrollerinin emniyete alınmasıdır (Leffler, 1985: 817; McGhee, 1990: 21-22). Bu hedef doğrultusunda İskenderun'a kadar büyük zayiatlar vererek çekilecek olan Türk ordusuna gerekli karayolu altyapısını hazırlama gereği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'ye bu dönemde yapılan Amerikan askeri yardımlarına ilişkin incelemesini Amerikan milli arşiv kayıtlarına dayandıran Munson (Munson, 2012: 93), Türk ekonomisini canlandırmaya yönelik olduğu öne sürülen karayollarının geliştirilmesinin aslında birinci öncelikle askeri bir hedef olduğunu belirtmekte ve bu nedenle sivil karayolları grubunun askeri grubun içerisinde yer aldığını vurgulamaktadır (Munson, 2012: 93).

[11]"U.S. Army Field Manual 31-15: Operations Against Irregular Forces" talimnamesi "Sahra Talimnamesi 31-15: Gayri Nizami Kuvvetlere Karşı Harekât" adı altında; David Galula tarafından hazırlanan "Counter Insurgency Warfare: Theory and Practice" kitabı da "Ayaklanmaları Bastırma Harekâtı" adı ile TSK'da yürürlüğe konulmuştur. "The Guerrillaand How to Fight Him" adlı kitap, 1965 yılında Genelkurmay tarafından tercüme edilerek "Gerilla ve Gerillaya Karşı Savaş" adı ile askeri kurumlara yayınlanmıştır. (Wikipedia, 2019); (Greene, 1965).

Yukarıdaki açıklamalardan karayollarının Türkiye'de belli bölgelerde tesisinin bu dönemde ABD askeri ve stratejik hedefleri bakımından önem arz ettiği ve bunun gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak maksadıyla ABD'nin sivil uzmanları da devreye soktuğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, 1948-1951 yılları arasında Türkiye'de görevlendirilen Hilts, Thornburg ve Barker gibi ABD'li sivil uzmanların Türk Hükümetine sundukları raporlarda "demiryollarından vazgeçin karayollarına geçin" vurgusu yapılmaktadır. Raporlardaki bu vurgu, askerî açıdan önem arz etmektedir. Nitekim 1950'den sonra önemli ölçüde demiryolu projeleri terkedilerek karayollarına önem verilmeye başlanacaktır.

Dolayısıyla, 1946'da başlayan ve NATO'ya giriş ile birlikte artan askeri yardımlar kapsamında TSK'nın tüm sınıfları NATO standartlarına göre reorganize edilmiş; ordunun kıyafetinden eğitimine, silahlarından askeri strateji ve doktrinine kadar birçok husus Amerikan sistemine göre düzenlenmiş; askeri kültür, teşkilat, eğitim, tatbikat vs. bakımından Türk askeri yönetimi önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Bu süreçte, aralarında uzun yıllar Türkiye'de görev yapmaya devam edenlerin de bulunduğu "askeri uzmanlar ordusu" tarafından hazırlanan raporlar ve politika transferleri önemli rol oynamıştır. İlginçtir ki bu dönemde ve daha sonraki yıllarda Türkiye'de görev yapan ABD'li askeri personelin günümüzde bile birbirleriyle haberleştikleri ve o dönemin anılarını paylaştıkları bir internet sitesi (The American Military in Turkey, 1994) bile oluşturuldukları görülmektedir.

Gerçekleştirilen bu ani dönüşümün ortaya çıkardığı bazı olumsuzlukların da bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Örneğin, Anadolu'nun sarp arazilerinde kullanılmaya uygun süvari sınıfının kaldırılarak yerine zırhlı birliklerin kurulması önemli ölçüde zorlukların yaşanmasına sebep olmuştur (Erkanlı, 1972: 393). Ayrıca teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan savaş artığı silah ve donanım bir müddet sonra çağdışı kalmış, bunların ikmal ve bakımını sağlamak için her yıl milli bütçeden ayrılan mali kaynak, nerdeyse donanımın değerini geçmiştir (Uslu, 1994: 119). Yardımların asıl olumsuz etkiyi KİT'ler ve Türk harp sanayi üzerinde yaptığı değerlendirilmektedir. Zira Cumhuriyetin kuruluş döneminde tesis edilen Türk savunma sanayi fabrika ve atölyeleri yardımlardan olumsuz etkilenmiş ve hepsi birer birer kapatılmaya başlamıştır.

1960-1985 dönemindeki yabancı uzman faaliyetleri ile politika transferleri konusuna gelince; 1960'lı ve 1970'li yıllar, Türkiye-ABD ilişkilerinde inişli çıkışlı bir dönemi kapsar. 1960'ın Türkiye açısından en önemli olayı kuşkusuz 27 Mayıs'ta askerlerin yönetimi ele geçirmesidir. Askeri yönetim işbaşına gelir gelmez NATO ve CENTO başta olmak üzere bütün ittifaklara bağlı olduğunu ve dış askeri ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmadığını açıklamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1960).

Bununla birlikte bu dönemde gelişen bazı olaylar Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasına ve dolayısıyla yabancı uzmanların sayılarında da giderek azalmalara neden olmuştur. Bu kapsamda askeri yardımların ve askeri uzman faaliyetlerinin 1964 Johnson mektubuna kadar normal seyrinde devam ettiği; bu olaydan sonra ise azalmaya başladığı, 1975 ambargosu ile asgari seviyeye indiği ama tamamen kesilmediği (Orkunt, 1978: 7; Orkunt, 1978: 224-230; Outzen, 2012: 2) ve askeri yardımların sadece nitelik değiştirerek FMS (Foreign Military Sales) kredilerine dönüştüğü görülmektedir.

1960'ların başlarında İzmir civarına kurulan Jüpiter füze sistemi kapsamında bu bölgeye gelen Amerikalı askeri uzmanların dönemin önemli faaliyetini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu kapsamda, 27 Mayıs askeri yönetimi tarafından da montesi uygun görülen (Orkunt, 1978: 303) ve 1962'den itibaren çalışmaya başlayan bu füze sistemine ilişkin özel eğitimler Türk personele bu uzmanlar tarafından verilmiştir (Uslu, 1994: 154). İzmir'de Jüpiter füze sisteminin kurulmasını müteakip yaşanan Küba ablukası sorununun ABD ile SSCB'yi savaşın eşiğine getirmesi, şüphesiz dünyadaki siyasi durum açısından 1962 yılının en büyük olayıdır.

Küba ablukası sorunundan sonra ABD'nin maruz kaldığı nükleer tehdidi kanat ülkelere paylaştırmak amacıyla NATO'da oluşturulan yeni konsepte göre Çorlu, İzmit ve Erzurum gibi ordu bölgelerinde nükleer kabiliyetli roket taburları kurulmuştur. Bu birliklerde Amerikalı uzmanların Türk askeri personeline özel eğitimler verdiği ama roketlere ait nükleer savaş başlıklarının kontrolünün her dönem Amerikalı uzmanlarda olduğu personelin aralarında yaptıkları yazışmalardan anlaşılmaktadır (Wright, 1957-1961; Akkaya, 2006: 227; O'Neill, 2008-2011; Toornburg, 1964-1967; National Security Council of USA, 1975: 3). Roket taburları Türkiye'de 1990'lı yılların sonlarına kadar görev yapmaya devam etmiştir.

Amerikalı uzman faaliyetini azaltan diğer olay da 1974 Kıbrıs harekâtı nedeniyle ilişkilerde yaşanan gerginliktir. 4 yıl kadar süren bu gergin dönem 1978'e kadar sürmüş ve bu tarihte ambargonun kaldırılmasıyla ilişkiler yeniden normale dönmüştür. Ambargo sırasında bile yardımlar FMS (Foreign Military Sales) kredileri şeklinde devam etmiştir. FMS, ABD'den yine ABD'nin verdiği az miktardaki kredilere Türk milli bütçesinden ilave edilen yüklü miktardaki mali kaynak ile ABD'ye ait silah ve malzeme satın alınmasını öngörmektedir (Bostanoğlu, 2008: 503-506).

1980'lere gelindiğinde ise Özal ile birlikte Türk-ABD ilişkileri zirve yapmıştır (Bostanoğlu, 2008: 506). Bundan sonra, her alanda her iki ülke yoğun bir ilişki dönemine girmiş ve ilk olarak, iki ülke arasında, daha çok ABD yararına olduğu değerlendirilen Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) 1980'de imzalanmıştır (HQ TUSLOG, 1987). 1970'lerin sonları ve

1980'lerin başlarında Amerikalı askeri uzmanların daha çok Ankara'daki JUSMMAT[12] karargâhında toplandıkları ve merkezi bir şekilde görev yaptıkları görülmektedir. Bu uzmanların özellikle, Genelkurmay ve Kuvvet Komutanlıkları karargâhları ile yakın temas içinde bulundukları gözlenmektedir. Bu kapsamda, 1950'lerde yardım kapsamında verilmiş bulunan tank, helikopter, silah sistemleri ve mühimmat gibi Amerikan silah ve malzemesinin Türkiye'ye ait bazı askeri fabrikalarda yenileştirme yani REMO (Reorganization-Modernization) faaliyetlerini de bu Amerikalı askeri uzmanların yönlendirdikleri dikkat çekmektedir (Bernath, 1985: 11). İlginçtir ki 1960-1985 döneminde Türk-ABD ilişkilerinin gergin olduğu dönemde bile TSK tarafından eskimiş durumdaki ABD teçhizatını yenileştirme ve milli üretim yapma amacıyla uygulamaya konulan REMO planının ABD kaynaklı olmasıdır (National Security Council of USA, 1975: 2).

1960'tan sonraki yıllarda ABD Türkiye üzerinde etki sağlama konusunda yabancı uzmanlar ve politika transferleri kadar önemli olan bir vasıta daha keşfetmiştir: IMET (International Military Educationand Training-Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim). IMET sistemi, Türkiye başta olmak üzere az gelişmiş ülkelerin silahlı kuvvetlerine ait askeri personelin ABD'ye giderek kendi alanında ilave kurs ve eğitim almasını öngören ve Amerikan sempatisi kazandırmayı da amaçlayan bir eğitim sistemidir (Orkunt, 1978: 189-191). IMET, 2000'li yıllara uzanan süreçte de etkin bir şekilde uygulamada olacaktır.

Özetle, bu dönemin 1960'tan sonraki bölümünde özellikle ABD ile ilişkilerin gerginleştiği ve milliyetçi duyguların ön plana çıktığı yıllarda TSK'da milli inisiyatif ile bazı değişimlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, diğer dönemlerde olduğu gibi TSK'daki değişimlerde yabancı askeri uzmanlar ve askeri politika transferleri önemli bir yer işgal etmektedir. 1960'tan sonraki Amerikalı uzmanları iki kategoriye ayırmak gerekmektedir. İlk kategoridekiler genellikle roket ve füze taburları gibi ast birliklerde hem eğitim uzmanı olarak hem de oralarda depolanmış nükleer mühimmatın kontrol uzmanı olarak görevlendirilmiştir. Şüphesiz ki bu uzmanlar, Türk askeri personelini de taktik alandaki askeri faaliyetler konusunda istedikleri şekilde yönlendirmişlerdir. İkinci kategoride yer alan uzmanlar ise genellikle Ankara'da JUSMMAT karargâhında bulunmakta olup ABD silah ve malzemesinin satışı konusunda TSK'nın en üst kademelerinin müşterek projeler yoluyla ikna edilmesi amacıyla görevlendirilmiştir. Başlıca ikna araçları; bazı küçük

[12]JUSMMAT (Joint US Military Mission for Aid to Turkey-Türkiye'ye Yardım için Müşterek ABD Askeri Kurulu), Ankara'da yerleşik ABD askeri kuruluşu olup askeri yardımları koordine etmek amacıyla 1947'de kurulan JAMMAT'ın 1958'de isim değiştirmesiyle oluşmuştur. JUSMMAT'ın ismi de 1994'te yeniden değişikliğe uğrayarak ODC-T (Office of Defence Cooperation Turkey-ABD Savunma İşbirliği Ofisi) adını almıştır (Aydınlık Gazetesi, 2019).

askeri yardımlar ile yüksek teknolojiye sahip askeri silah sistemlerinin satışını sağlama mekanizması olan FMS kredileridir.

1946-1985 dönemine ait "dönemsel etkileri ve değişimleri" aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 3. Dönemsel Etkiler ve Değişimler

ABD Etkisi
Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri silah, araç, gereç ve sistemlerinin yenilenmeye başlaması (1947)
Gerilla harbi ve özel harp eğitiminde değişimin başlaması (1947)
Demiryolu projeleri terkedilerek karayolu altyapısına başlanması (1948-1951)
Kara Harp Okulu'nun reorganizasyonu (1948)
Genelkurmay'ın MSB'ye bağlanması (1949)
Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun kurulması (1949)
Sınıf okulu ve eğitim merkezlerinin açılması;TSK'nın tüm sınıflarının reorganizasyonu (1949)
Türk savaş planlarının yeniden hazırlanması (1950'ler)
Genelkurmay J başkanlıklarının oluşturulması (1954)
Askeri lojistik teşkilatının tesisi (1950-1980'ler)
Amerikan askeri sistemi, eğitim esasları ve talimnamelerinin TSK'ya uyarlanması (1950-1970'ler)
Süvari sınıfının kaldırılarak yerine zırhlı ve mekanize birliklerin kurulması (1960'lar)
Nükleer kabiliyetli roket taburlarının kurulması (1960-1985)
ABD kaynaklı REMO (Reorganization – Modernization) planı ve askeri fabrikaların tesisi (1966)
Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) (1980)

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1986-2016) Türk Askeri Yönetiminin Dönüşümünde ABD ve NATO Etkisi

Amerikalı askeri uzmanlar hala bu dönemde Türkiye'de varlıklarını sürdürse de bunların sayısının eskiye oranla bir hayli azaldığı dikkat çekmektedir. Türk askeri yönetimindeki dönüşümlerin özellikle ABD'den yapılan politika transferleri, ABD'ye ait Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim (IMET- International Military Education and Trainning), Dış Askeri Satışlar (FMS- Foreign Military Sales) ve Doğrudan Ticari Satışların (DCS- Direct Commercial Sales) gerçekleşeceği bir dönemin başladığı görülmektedir. Dönem boyunca, NATO'dan yapılan politika transferleri de dikkat çekmektedir.

Türk – Amerikan askeri ilişkileri bağlamında önce ABD'nin ülkeleri kendine bağımlı kılmak üzere bir politika transferi vasıtası olarak kullandığı Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim (IMET) programından başlamak diğer hususların daha kolay bir şekilde anlaşılmasına imkân verecektir. Bu programın nüfuz sağlama açısından Amerikan çıkarlarına hizmet eden etkili bir yöntem olduğu ABD yetkililerince de açıkça ifade edilmiştir. ABD açısından bu programdan beklenen en önemli fayda, öncelikle Amerikan sempatizanlığının kazandırılmasıdır. 1989'da bir Türk gazeteci de IMET programı için "ABD'nin kafakol programı" kavramını kullanmıştır (Gerger, 1999: 234-235).

Gerçekten de bir politika transferi vasıtası olan IMET programı diğer ülkelerin askeri ve sivil liderlerini gelecekte Amerikan menfaatlerine uygun şekilde yönlendirmek mümkün görünmektedir. ABD'de eğitim görmeleri için seçilenler çoğu zaten üst kademe lider olma nitelikleri olan personeldir. Örneğin bugün üst düzey sivil ve askeri bürokratların çoğu IMET eğitimi görmüştür.

Kurs alan subay ve astsubayların sayıları bakımından IMET programında Türkiye liste başında yer almaktadır. Ancak IMET'in bütün subayları da Amerikancı yaptığı da söylenemez. Bu programda eğitim almış birçok subayın Amerikancı olmak yerine koyu birer Türk milliyetçisi oldukları ve ABD'den öğrendiği bilgileri özümseyerek kendi ülkesinde askeri hususların geliştirilmesinde kullandıkları önemli bir gerçektir. Bununla birlikte, bu makalenin yazarının TSK'da çalıştığı dönemde yaptığı gözlemlere göre, sayıları az da olsa bu eğitimi hiç almamış bazı subayların da koyu birer ABD sempatizanı olduğu da bir vakıadır.

Satın alma veya hibe yoluyla dönemin en yoğun askeri ilişkileri yine ABD ile yaşanmış; bu ilişki öncelikle Türk hava kuvvetlerinin silah ve donanımının geliştirilmesine yönelik olmuş ve dönemin başlarında bu işbirliği bir anlaşma ile hayata geçirilmiştir.[13]Hava Kuvvetleri projelerinde 2000'li yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde TAI tesisleri ile ABD'deki tesislerde ortaklaşa üretilerek Türk Hava Kuvvetleri'ne teslim edilen F-16 sayısı 270 olmuştur (Kokpit.aero, 2012). Ancak unutulmaması gereken nokta, TAI'nin F-16'lara ait arka gövde, orta gövde ve kanatlar dâhil olmak üzere, uçak gövdesinin %70'ini imal etmesi ve uçağın en kritik parçası olan motorunun ve elektronik harp teçhizatının ABD'de üretilmesi ve nihai üretimi sonunda uçakların Türkiye'ye teslim edilmeleri için de Amerikan Kongresinden onay alınması gerektiğidir (Haber7.com, 2009).

[13] F-16 uçağının üretimini yapmak üzere 1984 yılında kurulan TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI) tarafından 1987-1995 döneminde Türk Hava Kuvvetleri için 160 adet F-16 C/D imal edilerek teslim edilmiştir (*Türk Havacılık Uzay Sanayii*, 2019).

Bu dönem ayrıca, Türk-Amerikan işbirliği yanında ABD'nin uyguladığı ambargolar ve kısıtlamalarla da doludur. Kıbrıs ambargosundan sonraki ilk olumsuz gelişme Özallı yıllarda olmuştur. 1986'da henüz emekleme aşamasındaki PKK'yı yok etmek için Türkiye'nin 100 askeri helikopter satın alma talebi Amerikan tarafınca reddetmiştir. Bu rahatsızlık ve şüphe birikimi, 1990'lara taşınmıştır (Özdağ, 2008: 11; Kavuncu, 2013: 143). Bunun yanında, ABD tarafından 'Kıbrıs ve Güneydoğu'da kullanılmaması' şartına bağlanan ve sonra Türkiye tarafından reddedilen M1A1 Abrams tankları sorunu, 2000'li yılların başında vuku bulmuştur (Hürriyet Gazetesi, 2000).Abrams tankları sorunundan sonra TSK kendi başının çaresine bakması gerektiğini anlamış ve milli olarak Altay tankını geliştirme projesini başlatmıştır.

Görüldüğü üzere ABD özellikle bu dönemde, müttefiklik ve stratejik ortaklık ilişkilerini hiçe sayarak askeri silah, malzeme ve donanım bakımından kendisine bağımlı kıldığı Türkiye'yi, zaman zaman ambargolarla ve çeşitli kısıtlamalarla köşeye sıkıştırmaya çalıştığı; ona inisiyatif bırakmak istemediği dikkat çekmektedir. Özellikle 1990'ların sonlarında başlayıp 2000'lere uzanan yıllarda, ABD'nin Türk askeri yönetimine karşı düşmanca bir tavır sergilediği görülmektedir. Peki, ABD neden 70 yıllık NATO müttefikine karşı düşmanca bir tavır içine girmektedir? Bunun başlıca nedeni Türk askeri yönetiminin kendi bölgesinde bağımsız politikalar geliştirmek istemesidir. Nitekim olayların akışına bakıldığında, ABD bu yıllardan itibaren Türk askeri yönetimine karşı tavrını net bir şekilde koyarak TSK'yı zayıflatma amacını adım adım gerçekleştirdiği gözlenmektedir. ABD'nin TSK'ya karşı takındığı düşmanca tavrın nedenlerinin izlerini, görüşlerine itibar edilen ve daha sonra profesör olan Albay Michael Robert Hitckok tarafından kaleme alınan bir makalede bulmak mümkündür.[14]

Yaşanan bu gerilimlere rağmen ABD'den silah alımlarının devam ettiği gözlenmektedir.[15] Tüm bu veriler, Türk-Amerikan ilişkilerinde, askeri cephenin ABD tarafından ne kadar kritik ve önemli bir yere oturduğunu göstermenin yanında, giderek ABD'ye olan bağımlılığın derinleşen bir gidişata şahitlik edilmektedir.

Bununla birlikte, ABD ile yaşanılan dönemsel sorunlar, gerilimler ve ambargolar nedeniyle Türk askeri yönetimi tarafından askeri donanımının çeşit-

[14] Hitckok makalesinde, Türkiye'nin kendi bölgesine ilişkin belirlediği dış politika ve bunu güvence altına alan TSK'nın modernizasyon planını ağır bir şekilde eleştirmekte, bu politikaları ortaya koyan Türk askeri yönetimi ve onun lideri olduğu Orgeneral Kıvrıkoğlu hedefe konulmaktadır (Hitckok, 2001).

[15] Ankara'nın 8 milyar dolarlık bölümü 2006'ya kadar gerçekleştirilmek üzere 2030 yılına kadar 150 milyar dolarlık savunma malzemesi alacağını açıklaması Türk-Amerikan askerî ilişkilerinin ileriki yıllarda da yoğunluğunu kaybetmeyeceğinin göstergesidir (Enginsoy, 1998).

lendirilmesi hedeflenmiş; özellikle Almanya, Rusya ve Çin gibi ülkelerle askeri ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır. Ancak TSK'nın ABD'ye olan askeri bağımlılığı o denli fazladır ki stratejik silah ve teçhizatın tedarikinde ABD'den bir türlü vazgeçememektedir (Erhan, 2001: 125-127). Hatta dönemin ortalarında PKK'ya ve dönemin sonuna doğru Fetullahçı terör örgütüne sağladığı destek kapsamında Türkiye'yi açıkça hedefine koyan ABD ile yaşanan çeşitli sorunlara rağmen hiçbir şey yokmuşçasına askeri işbirliğinin devam ettiği gözlenmektedir.

Bu dönemde bir yandan ABD'den silah alımları devam ederken, diğer yandan dışa bağımlılığın asgari seviyelere indirilmesi için milli savaş sanayini geliştirme çabaları sürdürülmüştür. Ancak Türkiye dışa bağımlı olmaya ilişkin kısır döngüyü ve çıkmazı bir türlü aşamamakta; harp sanayinde yaptığı üretimde özgün tasarım yapamamaktadır.

Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1985 sonrası yıllar ABD ile askeri ilişkilerde bir dönüm noktasıdır. Zira artık Sovyet tehdidi ortadan kalkmış, ABD'nin de bölgede öncelikleri değişmiş ve önceki dönemlerde bir kanat ülkesi olan Türkiye'ye ihtiyaç giderek azalmıştır. Ancak, ABD'den kaynaklanan her türlü olumsuzluğa rağmen, Türk askeri yönetimi bulunduğu coğrafyanın jeopolitik durumundan kaynaklanan hassasiyeti asgari seviyeye indirebilmek için önceden olduğu gibi ABD'ye bağımlı politikalar izleyerek değişim ve dönüşüm yapılmasının daha uygun olacağını değerlendirmiştir.

Türk askeri yönetiminin dönüşümünde önemli bir payı bulunan diğer bir kuruluş da NATO'dur. Türkiye'yi dönüştüren NATO önce kendisi iki kez dönüşmüştür. NATO, 1990'dan sonra Sovyet tehdidinin yok oluşu ile birlikte küresel güç olarak kendisine başka tehditler aramak üzere 1991'de ilk kez; ikiz kule saldırılarının meydana geldiği 11 Eylül 2001 tarihinde ikinci kez dönüşüm yaşamıştır. 1952'den beri paktın sadık bir üyesi olan, hemen hemen bütün dış politika faaliyetlerini NATO'ya ve onun en büyük lider ülkesi ABD'ye endeksleyen Türkiye, yaşanan bu değişim ve dönüşümlerden etkilenmiştir. Bu dönemde NATO'da ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler Türk askeri yönetimini derinden etkilemiş ve her bir üye ülke gibi NATO'ya taahhütte bulunmuştur. Bu taahhüde karşılık Türkiye milli bütçesinden yaptığı harcamalar ile TSK'nin bazı unsurlarında (İstanbul'daki 3ncü Kolordu) oluşturulan modern birlikler ile Afganistan'daki NATO görevine katılmıştır.

Afganistan dışında 2000'li yıllarda NATO'nun gerçekleştirdiği başlıca alan dışı operasyonlar, Somali ve Libya, alan içi operasyonlar Bosna ve Kosova olmuştur. Türkiye, bu operasyonlarda gerek çatışma gerekse insani yardım ve yeniden yapılandırma projeleri ile önemli katkılarda bulunmuştur. Bu

da barış gücü operasyonlarına katılım bakımından, Türk ordusunu en deneyimli ordulardan biri olmasını sağlamıştır (Diriöz, 2012: 54; Satana, 2012).

Diğer taraftan, Soğuk Savaş'tan sonra uzman faaliyetlerinin ve uzman raporlarının yerine NATO'dan yapılan "askeri politika transferi" olgusunun ön plana çıktığı, bu olgunun ABD etkisi ile birlikte sürdüğü dikkat çekmektedir. Özellikle askeri konularda NATO'nun oluşturduğu askeri plan, stratejik konsept, prensip, politika dokümanları üye ülkeler açısından dolaylı zorunlu bir transfer niteliğindedir. NATO politikalarını uygulamayan üye ülkeler, bir şekilde askeri çalışmaları yapan grup ve komitelerden dışlanarak örgütün savunma politikalarının oluşturulması süreci dışında tutulurlar.

Konuya ilişkin bazı örneklerin verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Örneğin, NATO kendi karargâhlarında siber saldırılarının önlenmesi için belli tedbirler alırken aynı tedbirlerin üye ülkelerce de alınmasını istemekte, ulusal siber ağları kurulurken NATO ve müttefiklerin birbirleriyle uyumlu olması hususunda müttefik ülkeler sorumlu tutulmaktadır.[16]

Diğer bir örnek de NATO üyesi ülkelerin askeri alandaki standartlarını belirleyen belgeler olan STANAG (Standardizati on Agreement)'lara ilişkindir. NATO müttefiki ülkeler satın aldıkları ya da ürettikleri bütün askeri malzemeler için bu standartlara uymak zorundadırlar. NATO'da halen her biri farklı konularda ve alanlarda standartlar ile kriterler içeren 1175 adet STANAG bulunmaktadır.[17]

Bu dönemde Türk askeri yönetiminin değişim ve dönüşümlerine neden olan diğer bir faaliyet alanı ise 30 yılı aşkın süredir devam eden iç güvenlik harekâtıdır. Bu dönem PKK terörünün başladığı, zaman zaman yükseldiği ve birkaç kez de yok edildiği ama yeniden dirildiği yıllardır. Terörün canlandı-

[16] NATO tarafından dikte edilen siber güvenlik ağlarına ilişkin zorunluluklar ve tavsiyelerin gerçekleştirilmesinde doğal olarak müttefikler kendi bütçelerini kullanacak ve ayrıca standart açısından NATO'nun önerdiği siber sektörüyle işbirliği yoluna gidilmesinde de özgür bir yol izleyemeyecekler, yönlendirilen sektörden satın alma yoluna gitmek zorunda kalacaklardır. Müttefikler, siber saldırıların önlenmesinde, azaltılmasında ve kurtarılmasında bilgi paylaşımını ve karşılıklı yardımı arttırma konusunda da zorunlu tutulmakta, NATO Endüstri Siber Ortaklığı yoluyla sektörle olan işbirliğini arttırması konusunda tavsiyede bulunulmaktadır (NATO, 2019a).

[17] STANAG'lar gelişen teknoloji ve değişen askeri konseptler çerçevesinde sürekli olarak güncellenirler. Bu güncellenme işlemlerinde özellikle üye ülkelerden NATO'nun başını çektiği ABD gibi zengin ülkeler kendi satacakları askeri malzemelerin özelliklerine uygun şekilde STANAG'ların hazırlanmasını sağlarlar. Bu güncelleme sürecinde savunma sanayii zayıf olan ülkelerin ellerinde kendi ürettikleri ürün olmadığı için doğal olarak bu sürece herhangi bir katkıda bulunma ve herhangi bir kriteri dikte etme imkânları bulunmamaktadır (NATO, 2019b).

rılmasında uluslararası güçler önemli rol oynamakla birlikte dönem içinde yapılan Körfez harekâtının ve bu harekât sonunda ABD tarafından oluşturulan "çekiç güç" operasyonunun önemli katkısı olmuştur.

2010'ların ortalarından itibaren PKK'ya karşı verilen mücadele farklı boyut kazanarak TSK, PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan ve Suriye'nin kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurmayı planlayan PYD/YPG[18] terör örgütü ile mücadelesini sürdürmeye başlamıştır. Özellikle Suriye'de çıkan iç savaş ile ABD'nin de desteğini alan terör örgütünün bu bölgedeki toprak kazanma ve genişleme faaliyetleri TSK tarafından önlenme mücadelesine dönüşmüş, bu nedenle de aynı ittifak içinde bulunduğu ABD ile karşı karşıya gelmek durumunda kalmıştır.

Belirtmek gerekir ki bu dönemde, terörle uluslararası hukuk çerçevesinde mücadele verilirken Türk askeri yönetiminin harp silah araç ve gereçleri ile teşkilat yapısında bazı yeniliklerin, değişim ve dönüşümlerin yapılması ihtiyaç haline gelmiştir. Bu süreçte gerçekten Türk askeri yönetimi çok önemli askeri yeteneğin yanında dünyadaki orduların çoğunda bulunmayan iç güvenlik ve meskûn mahallerde savaşma tecrübelerini de beraberinde kazanmıştır.

Özetle, Türkiye bu dönemde, Sovyet Blokunun yıkılmasıyla azalan NATO görevleri nedeniyle önemi azalan bir kanat ülkesine dönüşmüş; zaman zaman kendi bölgesinde bağımsız politikalar izleme çabası içerisine girmiş ancak yine de aynı ittifak içinde yer aldığı ve silah yönünden bağımlı olduğu ABD'den vazgeçememiştir. Dönem içinde Türk askeri yönetimi NATO görevleri kapsamında ülke dışında; terörle mücadele kapsamında ise ülke içinde birçok alanda harekâtı aynı anda icra etme başarısını göstermiş hatta Suriye'deki iç savaş nedeniyle güney sınırında ortaya çıkan hassas durumu yönetebilmiştir. Bütün bunları yapabilme becerisi, ne pahasına olursa olsun güçlü ve teknolojik donanımlı bir TSK'nın elde bulundurulması inisiyatifine dayandırılarak en modern silahların satın alınması/üretilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla, 1985-2016 döneminde Türk askeri yönetimi içsel ve dışsal faktörlere bağlı olarak dönüşmüştür. Bu dönüşümde, ABD ile NATO'nun önemli bir payı bulunmakla birlikte milli inisiyatif ile ortaya konulmuş önemli gayretler de bulunmaktadır.

[18]PYD'nin Kürtçe adı PartiyaYekîtiya Demokrat, Türkçesi Demokratik Birlik Partisi'dir. YPG açılımı Kürtçe Yekîneyên Parastina Gel, Türkçesi Halk Koruma Birlikleri'dir.

1986-2016 dönemine ait "dönemsel etkileri ve değişimleri" aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 4. Dönemsel Etkiler ve Değişimler

ABD Etkisi	NATO Etkisi
TAI uçak tesislerinin tesisi (1984)	NATO'dan yapılan askeri politika transferler döneminin başlaması
ABD tarafından "çekiç güç" oluşturulması ve PKK'nın güç kazanması (1991)	NATO STANAG (Standardization Agreement)'lar döneminin başlaması
Amerikan ambargoları döneminin başlaması	NATO'ya taahhütte bulunma ve milli bütçe kapsamında harcamalar döneminin başlaması
ABD'nin TSK'ya karşı düşmanca tavır döneminin başlaması (PKK ve FETÖ'ye destek)	NATO'nun alan içi ve alan dışı harekâtlarına TSK'nın iştirak döneminin başlaması
Milli savaş sanayini geliştirme çabalarının başlaması	İç güvenlik ve meskûn mahallerde savaşma tecrübelerinin kazanıldığı dönemin başlaması

Sonuç

Türkiye'de ilk kez 1700'lerde Osmanlı İmparatorluğu döneminde askeri alandaki başarısızlıklar nedeniyle ortaya çıkan dönüşüm ihtiyacı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar giden süreçte bütün dönemlerde devam etmiştir. İmparatorluk döneminde, dönüşüm sağlamak amacıyla önce Fransa ile temasa geçilmiş; 1700-1830 yılları arasında bu ülkenin nüfuzu altında dönüşümler sağlanmış; 1830'den itibaren İngiltere'nin, 1860'tan itibaren ise Almanya'nın nüfuzu altında dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu dönemiyle sınırlı kalmayan dönüşüm ihtiyacı, 1923'te kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti döneminde de ön plana çıkmış ve 2000'lere kadar uzanan bütün dönemlerde de güçlü bir istek olarak kalmaya devam etmiştir.

İmparatorluk döneminde, Fransa'nın başlangıçta uzman raporlarını etkili bir şekilde kullandığı, daha sonraki dönemlerde ise uzmanlar vasıtasıyla askeri politika transferlerine ağırlık verdiği görülmektedir. Batı'daki örneklerine göre kurulan askeri mühendislik okulları, Kara Harp Okulu, Kurmay Okulu, Jandarma Teşkilatı ile Yeniçeri Ocağı yerine kurulan ve alay, tabur, bölük şeklinde teşkilatlanan yeni ordu (TSK Tarihi, 1978: 195) askeri politika transferlerine verilebilecek en iyi örneklerdir. İngiltere'nin etkisi altına girildiği 1830'dan itibaren İngiliz askeri uzmanların vasıtasıyla Avrupa'daki örneklerine uygun olarak bahriye teşkilatı revize edilmiştir (Yavuz, 2001: 72).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ise yaklaşık 80 yıl boyunca yoğun bir şekilde Alman askeri uzman odaklı dönüşüm faaliyetlerine sahne olmuştur. Alman nüfuzu altına girilen bu dönemde teşkilattan eğitime, savaş planlamasından askeri mevzuata kadar her şey Alman örneğine göre teşkil edilmiştir. Dönemin üst düzey askeri uzmanları Moltke, Goltz ve Kaehler'dir. (TSK Tarihi, 1978: 195-196; Aksu, 2004: 14-23).

Dönüşüm ihtiyacı 1923'te kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin de gündeminde kalmaya devam etmiştir. Türk askeri yönetimi açısından birçok "ilklerin" yaşandığı 1920-1945 arasındaki 25 yıllık dönem hem milli inisiyatifle hem de yabancı askeri uzmanlarca gerçekleştirilmiş önemli askeri değişimlerin yaşandığı yılları kapsamaktadır. Dönemin en önemli özelliği, askeri üst yapılanmada önemli değişimlerin gerçekleştirilmesi ve Genelkurmay'ın devlet bürokrasisi içinde elde ettiği önemli konumun temellerinin bu yıllarda atılmış olmasıdır. Bu dönemde teşkil edilen Hava Genel Müdürlüğü, Deniz İşleri Müdürlüğü, Deniz Dairesi Başkanlığı, Deniz Bakanlığı, MSB bünyesinde aynı anda 4 müsteşarlık yapılanmaları askeri yönetim içerisinde bazı önemli ilklerdir (27 Nisan 1929 gün ve 1428 Sayılı Kanun).

Cumhuriyet'in kuruluş döneminin sonunda askeri yönetim üzerinde kısa bir süre İngiliz etkisi varsa da dönemin büyük bölümünde Alman etkisi hâkimdir. Bu dönemde, Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları yeniden yapılandırılmış, özellikle Genelkurmay istihbarat teşkilatı Alman askeri uzmanlarca kurulmuştur (Koçak, 1991: 185). Ayrıca yabancı uzman raporları da bu dönemden itibaren önem verilen araçlar olmaya başlamıştır. 1933'te Amerikalı bir heyet tarafından hazırlanan "Dorr Raporu" bunlardan biri olup raporun askeri yönetimi ilgilendiren birçok yönü bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 2016 yılına kadar uzanan yaklaşık 70 yıllık dönem ise Türk askeri yönetiminin dönüşümünde ABD etkisinin bulunduğu Soğuk Savaş ve sonrasındaki yılları kapsar. Soğuk Savaş döneminin (1946-1985) özelliği, Amerikalı uzmanların sayısının, "askeri uzmanlar ordusu" deyimini kullanacak kadar fazla olmasıdır. Amerikalı uzmanların yönlendirdiği ve Türk askeri yönetiminin işleyişinde bir kırılma yaratacak kadar ani ve hızlı olan bu dönüşümde, NATO standartları ile harekât icra edebilen Amerikan donanımlı bir ordu oluşturulmuş; fakat Türk askeri gücü tamamen ABD'ye bağımlı hale getirilmiştir (Uslu, 1994: 119).

Yine ABD'nin etkisinin olduğu Soğuk Savaş sonrası dönem, 1986-2016 arasındaki 30 yıllık süreyi kapsayan yıllardır. Genel olarak bakıldığında, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1985 sonrası yıllar ABD ile askeri ilişkilerde farklı bir dönüm noktasıdır. Zira artık Sovyet tehdidi ortadan kalkmış, önceki dönemlerde NATO'nun önemli bir kanat ülkesi olan Türkiye'ye ihtiyaç giderek azalmış ve ABD'nin de bölgedeki öncelikleri değişmiştir. Özellikle 1990'lı

yıllardan başlayıp 2000'li yıllara uzanan süreçte, Türk askeri yönetiminin bölgede bağımsız politikalar geliştirerek ABD'nin menfaat alanlarına girdiğini, savunma sanayinde önemli projeler geliştirmeye başladığını gören ABD'nin TSK'ya karşı düşmanca politikalar geliştirmeye başladığı; PKK, PYD/YPG unsurlarına ve devletin içine bir "Truva Atı" olarak yerleştirdiği hain FETÖ unsurlarına destek verdiği görülmektedir.

İlginç bir şekilde ABD ile yaşanan bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Türk askeri yönetimi, 2016 yılına doğru uzanan bu dönemde ABD'den kopamamış, askeri ilişkiler sorunlu olsa da devam etmiş ve TSK, ABD'nin en önemli silah müşterisi olmuştur. Aslında, mevcut bağımlılıktan kurtulmanın yegâne yolu olarak görülen harp sanayinin geliştirmesi çabaları kapsamında 2000'li yıllardan itibaren tank, uçak vb. gibi önemli projelere yoğunlaşarak belli dönüşümler gerçekleştirilmiş olsa da 2016'ya gelindiğinde kritik silah sistemlerinin üretiminde önemli bir başarı yakalanamamıştır.

Bununla birlikte, Türk askeri yönetimi bu dönemde de modern bir ordu yaratarak bölgesinde önemli bir güç haline gelmiş ve dönüşmüştür. Dönüşen TSK, NATO'da ve dünya orduları içinde hala önemli bir askeri güçtür. Bu dönüşümde, başta ABD ve NATO olmak üzere, dışsal etkinin büyük rolü bulunmaktadır.

Aslında, askeri alanda beliren ve çoğu kez gelişmiş ülkelerin etki-nüfuz kavramlarıyla ifade edilen bu süreç, Türkiye'nin kendi başına yeterli olma durumu yerine sürekli olarak dengeleri kollama noktasında kalmaktan öteye geçememiştir (Avaner, 2018a: 439). Bu süreçte, dış yardımların türü ve miktarı ne olursa olsun, teknik yardım, ikili yardım, hibe ya da uzun vadeli kredi gibi dış desteklerin azgelişmişlik sürecinde bir çare olmadığını, nihayetinde ülkenin öz kaynaklarına dönerek, kalkınma plan ve uzun vadeli stratejilerin sayesinde büyümenin gerçekleşmesi gerektiğini bir kez daha kanıtlamıştır (Avaner, 2018b: 72-73).

Dolayısıyla, 1700'lerden başlayıp 2016 yılına kadar giden ve 300 yıldan fazla bir süreyi kapsayan bir süreçte askeri alanda dönüşüm sağlamak amacıyla Batı'ya yaklaşan Türkiye, dönemlere göre farklı devletlerin etki veya nüfuz alanına girmiştir. Bu süreçte, Türk askeri yönetiminde milli inisiyatifle gerçekleştirilen birçok değişim ve dönüşüm bulunmakla birlikte kapsamlı olanlar dış egemen güçlerin görevlendirdiği yabancı uzmanlar, NATO gibi çokuluslu kuruluşlar ya da daha genel bir ifadeyle dışsal etkiyle gerçekleştirilmiştir. Yabancıların kendi dış politikaları ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirilen bu dönüşümlerde; politika transferi, raporlar ve askeri yardımlar gibi araçların birer manivela olarak kullanıldığı görülmektedir. Yabancıların Türk askeri örgütlenmesini ve işleyişini derinden etkiledikleri bu dönüşümlerde, dışarıdan alınan askeri teçhizatta ortaya çıkan aşırı çeşitliliğin ve bu teçhizatın

idamesindeki güçlüklerin, en önemlisi de dışarıya bağımlı hale gelme gibi olumsuzlukların ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Kaynakça

Akkaya, Erdal, "Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Akmeşe, Handan Nezir, *TheBirth of Modern Turkey,* I.B. Tauris&CoLtd, London 2005.

Aksu, Cevat, "Dâr-ı Şûrayı Askeri, (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara 1982.

Avaner Tekin, *Reformun Antropolojisi Kamu Yönetiminde Bağımlılık Sorunu*, Gazi, Ankara 2018a.

Avaner, Tekin, "Türkiye'de 'Toplum Kalkınması' Üzerine", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 3(6), 2018b, Bahar/6, s. 66-73.

Avcı, Alaettin, *Türkiye'de Askeri Yüksek Okulların Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar),* Genelkurmay, Ankara 1963.

Aydınlık Gazetesi, 5.9.2019, https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-de-uygur-sorunu-bir-nato-imalati-sinciang-eylul-2019-2, (1.12.2019)

Badem, Candan, "Amiral AdolphusSlade'in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası,* C: 21/Bahar, İstanbul 2011, s. 115-140.

Bakır, Betül, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Sivil Mimarinin Etkinliği, Türkler*, (Ed. H. Celal Güzel ve diğerleri), C: 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1973.

Bernath, Clifford H., "A Day In The Life Of JUSMMAT", 1985, http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA500255, (27.9.2015)

Bernath, Clifford H., "JUSMMAT andTurkey: HistoryAndOverview", 1985, http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA500255, (1.3.2015)

Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge, Ankara 2008.

Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

Büyüktuğrul, Afif, *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, Türkiye İş Bankası, Ankara 1969.

Canpolat, Hasan, "Türk Kamu Yönetiminde Değişim: Son Dönem Kamu Yönetimi Reformlarının Küreselleşme ve Yeni Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi", *VII Kamu Yönetimi Forumu: Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı*, 2009.

Carver, Michael M., "A Correct And Progressive Road: U.S.-Turkish Relations, 1945-1964", *Doctor Of Philosophy,* Bowling Green State University, Ohio 2011.

Cengiz, Recep, "NATO'ya Giriş Sürecinde Türk Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının TSK'ya Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2009.

Cochenhausen, Friedrich von, *Kıtaat Komutanı ve Yardımcıları İçin Tabiye Muhtırası/Von Kochenhausen,* (Çev. Nihat Bürian), Genelkurmay, Ankara 1938.

Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973.

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960.

Çiner, Can Umut, "1946 Yılı: 'Demokrasi'ye Kavuşma", "Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940-1949", (Ed. Birgül A. Güler), *Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 701-848.

Çiyan, Hakkı Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Asker Alma Sistemi", *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I,* Ankara 2009, s. 245-256.

Diriöz, Ali Oğuz, "NATO'nun Ortadoğu'ya Yönelik Politikası ve Kurumsal Programları", (Ed. Tarık Oğuzlu), *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM),* Nisan 2012, C: 4, S: 40.

Doğan, Cabir, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 6/4,Turkey, Fall 2011,s. 505-521.

Dorr, Goldwitevd, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki (1933-1934),* Köyöğretmeni Basımevi, Ankara 1936.

Enginsoy, Ümit, "Turkish Budget Anticipates Arms-Buying Program", Defense News, October 26 November 1, 1998, https://fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm (7.11.2019)

Ergün, Mustafa, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C: 6, S: 17, Ankara 1990, s. 435-457.

Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak, Ankara 1997.

Erhan, Çağrı, "1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, İletişim, İstanbul 2001.

Erkanlı, Orhan, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular, 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 Türkiye'si,* Baha, İstanbul 1972.

Gencer, Ali Ihsan, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867),* Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1985.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı İkinci Dünya Savaşı Arşiv Belgeleri, "1940-1944 Arasında Askeri Makamlar Arasında Gönderilen Muhtelif Rapor, Yazı ve Telgraflar", (İnceleme Tarihi: Eylül 2013).

Gerger, Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği*, Belge, İstanbul 1999.

Glasneck, Johannes, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası,* (Çev. Arif Gelen), Onur, Ankara 1976.

Greene, T. N., *Gerilla ve Gerillaya Karşı Savaş*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965.

Güvenç, Serhat, *ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960, Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (Der. Evren Balta Paker, İsmet Akça), Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2010.

Güvenç, Serhat ve Dilek Barlas, *Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk'ün Donanması, 1923-1939, Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (Der. Evren Balta Paker, İsmet Akça), Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2010.

Güvenç, Serhat, *Kore Savaşı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1950-1960,* (Ed. M. A. Tuğtan), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2013.

Haber7.com, 11.03.2009, http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/386290-turkiye-30-yeni-f-16-satin-aldi (6.3.2019)

Hitckok, Michael Robert, "Hegemon Rising: The Gap Between Turkish Strategy and Military Modernization", The Eurasian Politician-Issue 3, February 2001, http://users.jyu.fi/~aphamala/pe/issue3/hickok.htm (21.3.2019)

HQ Tuslog, 1986-1987, "A Brief History", https://www.merhaba-usmilitary.com/general/history.htm (18.9.2015)

Hürriyet Gazetesi, 18.11.2000, "ABD ile tank krizi", http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-ile-tank-krizi-39199019 (7.3.2019)

Imbert, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri-Türkiye'nin Meseleleri, (*Çev. Adnan Cemgil), Engin, İstanbul 1981.

Kalyon, Levent, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları Üzerine (Kırmızı Kim?),* Nobel, Ankara 2010.

Kavuncu, Sibel, "1990'larda Türkiye-ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C: 15, S: 1 (123-148), Haziran 2013.

Koçak, Cemil, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, TTK, Ankara 1991.

Kokpit.aero, 11.12.2012, http://www.kokpit.aero/tai-son-f16-teslim (6.3.2019)

Kuruç, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi, Ankara 1987.

Leffler, Melvyn P., "Strategy, Diplomacy, andtheColdWar: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952",*TheJournal of AmericanHistory,*Vol. 71, No. 4, (March, 1985), pp. 807-825.

Le sDébuts de L'aviation Militaire Françaises, Année 1912, http:// albindenis.free.fr/ Site_escadrille/debut_aviation_militaire4.htm (24.12.2014)

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 2000.

McGhee, George, *The U.S.-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and Turkey's NATO Entry Contained the Soviets in the Middle East*, St. Martin's, New York 1990.

Menet, İrfan, "Kurtuluş Savaşı Sırasında Yapılan Dış Yardımlar"*, Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II,* Genelkurmay, Ankara 2001, s. 217-238.

Moutafarriqa, Ibrahim, *Traité de la TactiqueouMéthodeArtificiellepourOrdonnancedesTroupes,* Chez Jean-Thom de Trattnern, Imprimeur et Libraire de La Cour, Vienne, France 1769.

Munson, Howard Adelbert, "The Joint American Military Mission To AidT urkey: Implementing The Truman Doctrine And Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954", *Doctor of Philosophy,* Washington State University, Department of History, May 2012.

National Security Council of USA, "Memorandum 227", Washington, 16 July 1975, http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0398/1982289.pdf (27.9.2015)

NATO, 2019a, "NATO CyberDefence", https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_02/20190208_1902-factsheet-cyber-defence-en.pdf (12.11.2019).

NATO, 2019b,"List of Current NATO Standards", https://nso.nato.int/nso/nsdd/listpromulg.html (12.4.2019).

O'Neill, Kevin, "Adventures with TUSLOG Det. 97, İzmit, Turkey", 2008-2011, http://merhaba-usmilitary.com/1ONEILLKindex.html (17.9.2015).

Orkunt, Sezai, *Türkiye- ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet, İstanbul 1978.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş, İstanbul 2010.

Outzen, Richard, *From Crisis to Cooperation Turkey's Relations with Washington and NATO*, The Washington Institute for Near East Policy, Number 12, Washington 2012.

Özcan, Besim, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 24, Erzurum, 1997, s. 39-49.

Özdağ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut, İstanbul 2004.

Özdağ, Ümit, "Türkiye Cumhuriyeti Saldırılara Direniyor", *21. Yüzyıl Dergisi*, Ekim/Kasım/Aralık 2008, Ankara.

Özdemir, Hikmet, *Rejim ve Asker*, Afa, İstanbul 1989.

Özkan, Gencer, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi*, (Der. Evren Balta Paker, İsmet Akça), Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2010.

Özkul, Osman, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf, İstanbul 2005.

Pul, Ayşe, "Osmanlı-Fransız Diplomasisinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* S: 22, Ankara 2007, s. 159-176.

Rooney, Chris. B., "Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen İngiliz Deniz Misyonları'nın Uluslararası Önemi 1908-1914" (Çev. Önder Kocatürk), *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi,* S: 13-14, İstanbul 2008, s. 73-106.

Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964,* Ankara Üniversitesi SBF, Ankara 1979.

Satana, Nil, "Peacekeeping Contributor Profile: Turkey, for Peacekeeping", September 2012, http://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/contributor-profile-turkey/ (29.3.2019).

TBMM Kanunlar Dergisi, 27 Nisan 1929 gün ve 1428 Sayılı "Milli Müdafaa Vekâleti Hakkında Kanun", RG: 2 Mayıs 1929, 1182, C: 7.

Temel, Mehmet, "Ulusal Çıkar Politikası Açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne ve Millî Mücadele'ye Bakışı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C: 1, S: 1, Balıkesir, 1998, s. 120-134.

The American Military in Turkey at Merhaba-USMilitary.com, 1994, http://www.merhaba-usmilitary.com, 1.3.2015.

Thornburg, Max W., *Türkiye Nasıl Yükselir*, Nebioğlu, İstanbul 1949.

Toornburg, William R., "AFSC – 6051, İstanbul (Çakmaklı)", 1964-1967, http://merhaba-usmilitary.com/2TOORNBURGWindex.html (27.9.2015)

TSK Tarihi, III. Cilt, 5. Kısım (1793-1908), Genelkurmay, Ankara 1978.

Türk Havacılık Uzay Sanayii, 2019, https://www.tai.com.tr/urun/f-16-oncel-i (6.3.2019)

Uslu, Nasuh, "Turkey's Relationship With The United States, 1960-1975", *Durham Theses,* Academic Support Office, Durham University, United Kingdom 1994.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, 4. Cilt, I. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Wallach, Jehuda L., *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, (Çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay, Ankara 1985.

Wikipedia, 2019, "Counter-Guerrilla", https://en.wikipedia.org/wiki/Counter-Guerrilla (27.11.2019).

Wright, Doug, "Çorlu, Turkish Army Artillery Center, 1957-1961", http://www.merhaba-usmilitary.com/1WRIGHTDindex.html (17.9.2015)

Yavuz, Celalettin, "Ahmet Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığı Döneminde Osmanlı Türk Bahriyesinde Reform Arayışları", *Yedinci Askeri Tarih Seminer Bildirileri-II,* Genelkurmay, Ankara 2001, s. 69-88.

Yorulmaz, Şerife, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması" (19. yüzyıl-20. yüzyıl başları), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 11, Ankara 2000, s. 697-768.